

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

مبانی، اصول و چگونگی ترسیم نقشه اجتماعی - جمعیتی کشور

سید محمدعلی موسوی (نویسنده مسئول)^۱، مهدی ناظمی اردکانی^۲، محمدرضا فرجی^۳، حمید نادری^۴

^۱دانش آموخته دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه تهران، تهران 82mousavi@gmail.com

^۲دانشیار مدیریت دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران mnazemi32@yahoo.com

^۳دانش آموخته دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران، تهران mrfaraji65@gmail.com

^۴دانش آموخته دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه تهران، تهران h.naderi58@gmail.com

چکیده

مهندسی جمعیت مانند تمام مهندسی‌ها مولود عصر مدرن و مشخصاً پروژه توسعه است. سوال پژوهش بدین گونه است که با اتکا به چه مبانی و اصولی باید به آمایش سرزمین و توزیع جمعیت در فضای جغرافیایی کشور پردازیم؟ مبانی مهندسی توزیع جمعیت در سرزمین ما باید چه باشد. راهبردهای جدید یا همان موضع اتخاذ شده در این پژوهش به دو بخش قابل تقسیم است. بخشی از آن متناسب با اقتضات جدیدی است که تاریخ خاص خود را دارد و مرتبط با امروز است. بخشی از آن نیز واکنش به وضعیت بیماری است که میراث تاریخ گذشته ماست. روش مورد استفاده این پژوهش، روش توصیفی - اسنادی می‌باشد. هم‌چنین روش گردآوری اطلاعات، به شیوه کتابخانه‌ای است. در این پژوهش، هم راهبردها و راه‌حلهایی برای بهبود مسائل جمعیت‌های مستقر در شهرها ارائه شده است و هم مبانی نقشه اجتماعی کشور برای توزیع مناسب جمعیت جدید در پهنه فضای جغرافیایی کشور بیان شده است. از مبانی استخراج شده در یافته‌های تحقیق می‌توان به تامین مجموعه نیازهای انسان‌ها در تعامل با یکدیگر، تناسب قابلیت‌های محیطی و طبیعی فضای جغرافیایی با زندگی ساکنان، جلوگیری از هدر رفتن عمر شهروندان، توجه به محیط زیست، حاکم بودن نگاه مهندسی و علمی بر شهرسازی و توجه به پیشوست و پیوست اجتماعی طرح‌های آمایش سرزمین نام برد.

واژه‌های کلیدی: نقشه اجتماعی، آمایش سرزمین، جمعیت، مبانی.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

۱. مقدمه

عصر حاضر، عصری است که تحولات و تغییرات سریع و شگفت‌انگیز، بنیادهای جوامع انسانی را به شدت تحت تاثیر خود قرار داده است. جامعه امروز ایران نیز که در دهه چهارم انقلاب اسلامی قرار گرفته است، به مانند تمام جوامع دیگر، درگیر این تحولات قرار گرفته است. تحولاتی که از طریق اشاعه شبکه گسترده‌ای از مدارس و دانشگاه‌ها، ارتباطات رسانه‌ای، افزایش شهرنشینی، رشد بی‌سابقه و ناموزون شهرها، افزایش جمعیت و رشد صنعت به وجود آمده است. این مؤلفه‌ها لایه‌های اجتماعی کشور در اوایل دهه چهارم انقلاب اسلامی و پس از آن را تأثیرپذیر ساخته‌اند. چالش‌های زاینده از این تحولات که پیش روی نظام جمهوری اسلامی قرار گرفته و هم‌چنین ملاحظه واقعیات و پیش‌فرض‌ها، ضرورت برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در سطح کلان و خرد را دو چندان کرده است. برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در کشور به منظور کاهش آسیب‌ها و جلوگیری و مقاومت در برابر چالش‌های پیش رو زمانی می‌تواند اثرگذار و منطقی باشد که پشتوانه فکری و اطلاعاتی قوی‌ای داشته باشد (مقصودی، ۱۳۸۹: ۲۶). یکی از حوزه‌های مهم و پر اهمیت فعلی کشور، بحث جمعیت و شهرنشینی در کشور است که به یکی از مباحث مهم در اسناد بالادستی و کلان نظام تبدیل شده است. بر اساس اطلاعات موجود در سایت مرکز آمار ایران در نیم قرن اخیر، روند شهرنشینی در ایران سیر صعودی داشته است. در سال ۱۳۹۰ جمعیت شهری ایران از مرز دو سوم کل جمعیت کشور فراتر رفت و انتظار می‌رود این روند هم‌چنان به سیر صعودی خود ادامه داده، و در سال ۱۴۳۰ به حدود ۸۵ درصد برسد. بدیهی است رشد سریع جمعیت شهری به ویژه در کلان‌شهرها به همراه عدم برنامه‌ریزی و فراهم نمودن زیرساخت‌های لازم سبب آسیب‌ها و نارسایی‌های جدی و متعدد اقتصادی و اجتماعی خواهد شد (برگرفته از سایت مرکز آمار ایران).

رشد شتابان جمعیت کلان شهرها طی دهه‌های گذشته اثرات جبران ناپذیری در حیات اجتماعی و شرایط فرهنگی آن گذاشته است. دینامیک جمعیتی و جابجایی و جایگزینی جمعیت‌های عمدتاً مهاجر در بافت‌های فرسوده باعث تشدید عدم تجانس قومی، زبانی و فرهنگی گردیده است. ترسیم نقشه اجتماعی و عمل به آن می‌تواند راه‌حلی برای درمان میراث آسیب‌زای شهری کشور باشد. در این پژوهش، تمرکز بر مؤلفه جمعیت در ترسیم نقشه اجتماعی است. این نقشه دارای مبانی اساسی‌ای است که به ما نوعی آینده‌پژوهی برای تصمیم‌گیری درباره جمعیت مستقر در کشور و هم‌چنین در آینده می‌دهد.

سوال پژوهش ما بدین گونه است که با اتکا به چه مبانی و اصولی باید به آمایش سرزمین و توزیع جمعیت در فضای جغرافیایی کشور پردازیم؟ هم‌چنین مبنای مهندسی توزیع جمعیت در سرزمین ما باید چه باشد. مهندسی جمعیت مانند تمام مهندسی‌ها مولود عصر مدرن و مشخصاً پروژه توسعه است. در واقع صورت دیگر پرسش ما این است که ما چگونه توسعه پیدا کنیم؟ یا توسعه ما در محور جمعیت بر اساس چه الگویی باید باشد؟ این پرسش همیشه گریبانگیر جوامع مدرن بوده است. بحث جمعیت یا همان تراکم مادی رکن اصلی نظریات پدران جامعه‌شناسی و علی‌الخصوص نظریه دورکیم را تشکیل می‌دهد. دورکیم در نظریه تقسیم کار اجتماعی می‌گوید که «تراکم مادی به تراکم معنوی می‌انجامد». این اصلی‌ترین آگزیوم نظریه دورکیم است. در اینجا نیز سوال پژوهش ما به این شکل بیان می‌شود که: «به چه نحو تراکم مادی مدیریت شود که آن تراکم معنوی آسیب‌زا و بیمارگونه نباشد؟ تراکم جمعیت را به چه نحو ساماندهی کنیم که پیامدهای مرضی نداشته باشد».

۲. تعریف مفاهیم

نقشه اجتماعی همان نقشه آمایش جمعیت در کشور به همراه توجه مساوی به شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی است. جمعیت باید به صورت شبکه‌ای در فضای جغرافیایی کشور توزیع شوند، تا از همه امکانات و مواهب خدادادی برای تامین نیازهای خود، استفاده بهینه‌تری ببرند. اگر مبانی، اصول و چگونگی ترسیم نقشه اجتماعی - جمعیتی کشور مشخص نباشد، نمی‌توان این شبکه را ترسیم کرد. به همین عنوان، برای روشن‌سازی مفهوم نقشه اجتماعی باید مفاهیم آمایش سرزمین و آمایش اجتماعی را تعریف کرد.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

الف) آمایش سرزمین

منظور از آمایش سرزمین، رسیدن به مطلوب‌ترین توزیع ممکن جمعیت، توسط بهترین شکل توزیع فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در پهنه سرزمین است. برخی از صاحب‌نظران و اندیشمندان مانند فیلیپ لامور^۱، بر این عقیده هستند که موضوع اساسی آمایش سرزمین، «مدیریت کشور» است (هامسن، ۱۹۷۰: ۵). اندیشمندان دیگری نیز آمایش سرزمین را نوعی برنامه‌ریزی بلند مدت برای توزیع بهتر جمعیت، امکانات و فعالیت‌های مختلف به منظور افزایش رفاه، آسایش و هماهنگی جامعه می‌دانند (هنری، ۲۰۰۲: ۲۹۲). این مفهوم، تعادل بین سه عنصر انسان، فضا و فعالیت را می‌رساند، که در ارتباط با انسان مقوله «مدیریت»، در ارتباط با فضا بحث «اقلیم» و نهایتاً در رابطه با فعالیت مقوله «برنامه و برنامه‌ریزی» برجسته می‌شود، یعنی مفهوم آمایش تلفیقی از سه علم مدیریت و اقتصاد، جغرافیا و جامعه‌شناسی است (وحیدی، ۱۳۷۳: ۷۶). آمایش سرزمین می‌تواند بهترین، ارزان‌ترین و موثرترین راه‌حل مدیریت و برنامه‌ریزی محیط زیست، مولفه‌های اقتصادی و رفاه اجتماعی است (مایرز، ۱۹۹۴: ۳۷؛ مخدوم، ۱۳۷۶: ۱۴-۱۷). بخش مهمی از مقوله آمایش سرزمین، موضوع مدیریت داشته‌هاست. به عبارت ساده‌تر، انسان باید آن استفاده‌ای را از سرزمین به عمل آورد که ویژگی‌های محیطی، انسانی و طبیعی سرزمینی بالقوه را در نهان خود دارا می‌باشد و سپس این ویژگی‌ها را بر اساس نیازهای اقتصادی و اجتماعی خود مدیریت کند (همان).

ب) آمایش اجتماعی

در دو دهه اخیر، اهمیت و ضرورت توجه به نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی در توسعه مناطق و پهنه‌های سرزمینی فزونی یافته است. فرموله کردن نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی در توسعه محلی و منطقه‌ای هر نقطه از سرزمین به تعدادی مطالعات باز می‌گردد که حاکی از این بودند که عوامل اجتماعی و فرهنگی و همچنین حضور و یا غیاب بعضی از این مؤلفه‌ها می‌تواند مانع یا پیشران توسعه در سطح خرد و کلان منطقه‌ای باشد. روند این تفکر از زمان انتقادات به پارادایم سنتی توسعه یا همان رویکردهای اقتصاد محور و رشد محور آغاز شد (پاتنام، ۱۹۹۳: ۱۶۳؛ سدلاکد و گاب، ۲۰۱۰: ۱۲۲). محور اصلی این دیدگاه، ضرورت توجه به عناصر فرهنگی و اجتماعی در پیشرفت یا عقب‌ماندگی مناطق و مدیریت و برنامه‌ریزی برای آن است.

۳. پیشینه پژوهش

به منظور درک بهتر از مسأله حاضر، پژوهش‌ها و مطالعاتی مد نظر بود که به موضوع جمعیت و روابط آن و راهکارهای پیشنهادی برای کاهش آسیب‌های جمعیتی به ویژه در شهرهای کشور پرداخته‌اند.

لکزایی (۱۳۹۷) پژوهشی با نام «تحلیل و بررسی آرای آیت‌الله جوادی آملی درباره ازدیاد جمعیت» با هدف بررسی و تحلیل آرای آیت‌الله جوادی آملی درباره ازدیاد جمعیت و سیاست‌گذاری مطلوب جمهوری اسلامی ایران انجام داده است. این پژوهش به روش توصیفی-اکتشافی و با استفاده از چارچوب نظری دریافت‌شده از احادیث نبوی صورت گرفت. آیت‌الله جوادی آملی ضرورت ازدیاد جمعیت را می‌پذیرد، بر اهمیت ابعاد تربیتی، اخروی و قدسی آن تاکید دارد و دیدگاهی با عنوان «نسل کوثر» را ارائه می‌دهد. در نظریه ایشان فقط کثرت جمعیت مهم نیست، بلکه جمعیت متعالی و اخلاقی و کوثرگون را جامعه‌ساز و تمدن‌ساز می‌داند. همچنین ایشان توجه به اقتصاد و معیشت مردم را در شکوفایی نسل کوثر ضروری و فراهم نمودن مقدمات اقتصادی آن را بر دولت «واجب کفایی» می‌داند.

محمودی و محمددینی (۱۳۹۶) پژوهشی با عنوان «مؤلفه‌های مؤثر بر حد بهینه جمعیت» انجام داده‌اند. این پژوهش با توجه به تجربه کشورهای توسعه‌یافته در مواجهه با مسأله جمعیت و سیاست‌گذاری در حوزه جمعیت و همچنین ظرفیت‌های مورد اشاره در اسناد بالادستی در زمینه جمعیت، به بررسی مدل‌های تعیین حد بهینه جمعیت می‌پردازد و در پایان به ارائه شاخصی (شاخص OPI) برای سنجش میزان بهینگی جمعیت کشورها پرداخته است. به کمک این شاخص به بررسی وضعیت ظرفیت فعلی یک کشور برای پذیرش جمعیت پرداخته می‌شود و با مقایسه میزان این وضعیت با نرخ رشد فعلی جمعیت، میزان تناسب نرخ فعلی رشد جمعیت با ظرفیت کشور

¹ Philippe Lamoure

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

مقایسه شده است. یافته‌ها حکایت از آن دارد که بر اساس این شاخص، کشور ما رتبه خوبی در توسعه کمی و کیفی کشاورزی ندارد و هم‌چنین الگوی مصرف جاری در کشور بسیار مصرفانه است. نکته قابل توجه آن است که به دلیل کاهش نرخ رشد جمعیت و نرخ باروری زنان، بعد خانوار ایرانی کاهش یافته است و با همزمانی تغییرات در سبک زندگی مدرن، افراد بسیار مصرف‌گراتر و مسرف‌تر شده‌اند. بنابراین بررسی وضعیت فعلی جمعیت ایران از نظر شاخص OPI نشان‌دهنده وضعیت نامطلوب کشور در هر دو زمینه بهره‌وری منابع و باروری می‌باشد، که نمایانگر فاصله بسیار زیاد وضعیت فعلی کشور با میزان بهینه جمعیت آن می‌باشد.

مشفق و حسینی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «آینده پژوهی تغییرات جمعیتی ایران طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۴۲۰» موضوع کار خود را آینده‌شناسی جمعیت ایران قرار داده‌اند. روش این پژوهش، تحلیل جمعیتی و اسنادی بوده است. جدیدترین پیش‌بینی‌های جمعیتی بخش جمعیت سازمان ملل برای کشورهای دنیا نشان می‌دهد که جمعیت ایران بر اساس سناریوهای سه‌گانه سازمان ملل، یعنی حد پائین، حد متوسط و حد بالا، تا سال ۱۴۲۰ به ترتیب ۸۷/۷، ۹۶/۸ و ۱۰۶ میلیون نفر خواهد شد. بر اساس سناریوی تعدیل شده که نویسندگان مقاله طراحی کرده‌اند، شمار جمعیت ایران تا سال ۱۴۲۰ به حدود ۹۱ میلیون نفر خواهد رسید. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد باروری زیر سطح جانشینی (کمتر از ۲/۱ فرزند زنده برای هر مادر) در ایران تداوم خواهد داشت که این خود لزوم برنامه‌ریزی آینده‌نگرانه را برای مدیریت سالمندی در کشور روشن می‌سازد. بهبود و استحکام بنیان خانواده و ترویج ارزش‌های دینی و اسلامی که بیشتر خانواده‌محور هستند، به ارتقای سطح باروری و ترمیم هرم سنی جمعیت کمک خواهد کرد.

فرویدی و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «چگونگی توزیع فضایی جمعیت در نظام شهری ایران طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵» یکی از مهم‌ترین مباحث در نظام شهری را چگونگی توزیع فضایی جمعیت می‌دانند. این پژوهش با هدف بررسی وضعیت تعادل فضایی جمعیت در کشور انجام شده است. در این پژوهش به منظور بررسی روند تغییرات نظام شهری از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ و تاثیر سیاست‌های اعمال شده برای به تعادل رساندن آن، از روش‌ها و مدل‌های مختلفی نظیر شاخص‌های نخست‌شهری، شاخص‌های تمرکز و شاخص‌های تعادل استفاده شده است. نتایج حاصل از ارقام به دست آمده از مدل‌های منتخب در این پژوهش، نشان می‌دهد که عدم تعادل و توازن در توزیع فضایی جمعیت و فعالیت در نظام شهری کشور از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۵ افزایش یافته است. اما از سال ۱۳۳۵ تا کنون به رغم وجود سطحی از نابرابری، به سمت توزیع متناسب‌تر و متعادل‌تری در حرکت بوده است. به منظور آشنایی بیشتر با موضوع جمعیت و مسائل مرتبط با آن، در جدول شماره (۱) به پژوهش‌های دیگری به طور مختصر اشاره شده است.

جدول ۱- پژوهش‌های انجام شده درباره موضوع جمعیت

نام نویسنده	عنوان پژوهش	نتایج
چراغی کوتیانی (۱۳۹۶)	رویکرد اسلام و فمینیسم به جمعیت و باروری	اسلام از منظری مثبت اندیشانه به مسأله جمعیت نگرسته است. نگاه راهبردی دولتمردان و اندیشمندان از طریق گفت‌وگو سازی بر اساس الگوی اسلامی پیشرفت و تاکید بر سبک زندگی اسلامی.
حسینی (۱۳۹۴)	وضعیت های متعارض و مسأله ی سیاست گذاری جمعیت در ایران	مدیریت درجه‌ای جمعیتی و ارتقای باروری، دست کم تا سطح جایگزینی، به ترتیب باید در اولویت سیاست گذاری جمعیتی دولت باشد.
سرایبی (۱۳۹۴)	بازتولید جمعیت ایران: وضع موجود و ملاحظات	پیشنهاد مسیرهای مستقیم سیاست‌گذاری برای ارتقای

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

باروری.	درباره سیاستگذاری	
نگاه تاریخی به مسأله جمعیت در ایران و بررسی نظرات موافقان و مخالفان افزایش جمعیت.	پایش آسیب ها؛ سیاست افزایش جمعیت در ایران امروز	اوشانلو (۱۳۹۳)
کشور ایران به لحاظ قدرت ملی در بین کشورهای دنیا در مقایسه با تعداد جمعیت آن، از جمله کشورهای متوسط است. پراکنش جمعیت وضعیت متعادلی ندارد.	تحلیل رابطه جمعیت و وزن ژئوپلیتیک ایران	احمدپور و عسگری (۱۳۹۳)
نحوه پراکندگی جمعیت در ایران موجب بالارفتن تراکم در برخی مناطق شده که این افزایش تراکم، خود می تواند فشار بر بهره برداری از منابع را افزایش داده و آسیب های زیست محیطی را به دنبال داشته باشد.	تحركات جمعیت در نواحی جغرافیایی ایران و پیامدهای آن	قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۳)
سه گزاره استخراج شده در یافته های این پژوهش: ۱. جمعیت ایران باید افزایش یابد؛ ۲. جمعیت پایتخت باید کاهش یابد؛ ۳. سیاست تمرکززدایی توفیقی نداشته است.	ویژگی های سیاست گذاری مطلوب جمعیت در ایران	نوده خراسانی و همکاران (۱۳۹۲)
تدوین سیاست های جامع جمعیتی، مبتنی بر نگرش توسعه ای و میان رشته ای که شرایط آینده را در جنبه های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، به خوبی پیش بینی و تحلیل کند، از الزام های فعلی در نظام برنامه ریزی راهبردی و بلندمدت کشور است.	پیش بینی رشد جمعیت ایران با توجه به مؤلفه های اقتصادی- اجتماعی و مبتنی بر رویکرد میان رشته ای	محمودی و همکاران (۱۳۹۱)
جمعیت ایران به صورت نامتعادل و نامتناسب توزیع شده است. تبعیت شهرهای ایران از الگوی نخست شهری.	توزیع مکانی جمعیت در ایران	مهاجرانی (۱۳۹۱)

۴. روش پژوهش

روش پژوهش حاضر، روش توصیفی- اسنادی می باشد. هم چنین روش گردآوری اطلاعات، به شیوه کتابخانه ای است. پژوهش اسنادی، پژوهش مبتنی بر شواهد برگرفته از مطالعه اسناد؛ مانند آرشیوها یا آمار رسمی است (مجدفر، ۱۳۸۲: ۲۷۶). اسنادی که در پژوهش اسنادی مورد استفاده قرار می گیرند؛ عمدتاً شامل اطلاعات و نتایجی است که توسط نویسندگان و پژوهشگران قبلی در حوزه مورد بحث فراهم گردیده اند (گیدنز، ۱۳۷۸: ۷۲۶). هم چنین در این پژوهش، به منظور پیش بینی جمعیت و الگوی فضایی جمعیت شهری در سطح کشور از نرم افزار سیستم های جغرافیایی (GIS) استفاده شده است. برای پیش برد این هدف از دو آماره موران سراسری^۲ و تحلیل لکه داغ^۳ بهره گرفته شده است.

۵. یافته ها

۱.۵. کنکاش تاریخی

^۲ Global Moran's I

^۳ Hot Spot

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

توسعه در کشورهای مختلف به دوگونه است. در کشورهای توسعه یافته این عامل تحت تاثیر مدرنیزاسیون از پائین بوده و به شکل طبیعی صورت گرفته است. اما در کشورهای در حال توسعه تحت تاثیر مدرنیزاسیون از بالا و الگوپذیری از مدل های توسعه کشورهای دیگر بوده است که بیشتر حکومت های میلیتاریستی و در راس آن فرد نظامی حضور داشته است. الگوی کشورهای توسعه یافته متناسب با زیست بوم خودشان بوده و نسبتا الگویی متوازن بوده است. مسئله تراکم جمعیت در کشورهای در حال توسعه شکل مرضی به خود گرفته است. کنکاش تاریخی در زمینه توزیع جمعیت در ایران مدرن می تواند راهگشا باشد. در دوره پهلوی اول، ایده ای که دست به مهندسی توزیع جمعیت می زده است ناسیونالیسم بود. این ایده به شدت متأثر از آلمان بود. روشنفکرانی که متولی گذار و عبور جامعه ایران از حالت سنتی به مدرن بودند، به شدت متأثر از سنت روشنفکری آلمان و در راس آن روح ملی و ناسیونالیسم قرار داشتند. در الگوی آلمان وجه فرهنگی و آن هم فرهنگ ملی غالب است. یکجانشینی عشایر در این دوره و هم چنین کوچ های اجباری قومیت ها مثل ترک ها به نقاط دیگر کشور برای انحلال در فرهنگ فارس همین گونه بوده است. دستورالعمل مهم در این دوره، دگرگون کردن شهرها بود. شهر معنای تاریخی خود را از دست داد و مفهوم اروپایی آن به کار گرفته شد (حبیبی، ۱۳۶۸: ۱۱).

شهر در دوران پهلوی، صحنه تجلی شیفتگی به غرب، انقطاع تاریخی و تجددطلبی است. «در این شیفتگی، هر آن چه از نظر سازمان فرهنگی جامعه هویت بخش است، به عنوان مفاهیم سنتی تا حد موارد موزه ای و نگارخانه ای به عقب رانده می شود. آن چه به عنوان هویت جامعه جدید مطرح می گردد و موضوع تبلیغ قرار می گیرد، ریشه های خود را نه درون هویت ایرانی که در فراسوی مرزها و در هویتی کاملاً بیگانه دارد. قالب ها و اشکال فضایی به کار گرفته شده برای اعلان این هویت جدید نیز کاملاً بیگانه هستند. شهر به عنوان تبلور فضایی-کالبدی این دگرگونی ارزش ها، ارزش های کهن و پایدار سازمان فضایی خویش را به دور می افکنند. با استحالته «کهن» به «کهنه» و «سنت» به «عقب ماندگی»، بافت شهر و سازمان فضایی آن کهنه و عقب مانده تلقی می شوند. شهر از نظر ذهنی و نه عینی، کارایی خویش را از دست می دهد. نتیجه، دخالت های سنگین عینی و مادی در کالبد آن است؛ حال آن که ذهنیت شهر در هویت کهن خویش باقی می ماند» (حبیبی، ۱۳۷۳: ۵۴-۵۸).

در دوره پهلوی دوم، پای مستشاران آلمانی از کشور کننده می شود و آن ها جایشان را به مستشاران آمریکایی و جایگزینی الگوی آمریکایی می دهند. در این دوره، الگوی توسعه نیز تغییر می کند. ایران ناسیونال به نوعی برای آمریکا منفعتی ندارد. به دیگر سخن، این ایران لیبرال است که در راستای منافع آمریکاست و آن را به عنوان یکی از اقمار آمریکا در نظام اقتصاد جهانی قرار می دهد. همانطور که ایران به عنوان اقمار در نظام جهانی گردش سرمایه نسبت به مرکز محسوب می شود؛ در داخل کشور نیز شهرهای کوچک کم کم به اقمار شهرهای مرکز بدل می شوند. فعالیت ها و تصمیمات حکومت به شدت در راستای نظام سرمایه داری بوده و به قولی تهران به دنبال توسعه اقتصادی آن هم از نوع سرمایه داری وابسته، بود که نتیجه آن رشد جمعیتی و فضایی شتابان شهرهای بزرگ بود (چایچیان، ۱۳۹۰: ۱۳۱). در الگوی لیبرالیستی رکن اصلی و سامان دهنده بازار است و خصلت اصلی نظام سرمایه داری، قطبی سازی است. این قطبی سازی وضعیت ماکروسفالی را برای شهرهای کشور به وجود آورد. حالتی که سر بزرگ و بدنی نحیف را در پی دارد. در این وضعیت، تعداد محدودی از شهرها به شدت بزرگ شده و بیشتر امکانات و تسهیلات در آن ها جای داده شد و از جمعیت بسیار زیادی برخوردار بودند؛ و برعکس، بشمار شهر کوچک نیز وجود دارند که دارای کمترین امکانات، تسهیلات و جمعیت می باشند (قادرمرزی، ۱۳۹۴: ۱۳؛ ابراهیم پور معصومی، ۱۳۸۷: ۵۲). بسیاری از آسیب های موجود در حوزه شهری و توزیع جمعیت به این خاطر بود که کالبد کشور تحمل این حجم از تمرکزگرایی را نداشت. توسعه نامتوازن یا توسعه یک طرفه، کلیدواژه ای است که در دوره های مختلف تاریخ ایران به عنوان یک دال ثابت در گفتمان حکومت ها همواره ایفای نقش کرده است (شیخانی، ۱۳۹۶: ۱). این دال ثابت در دوره ۳۷ ساله حکومت محمدرضا پهلوی غلظت بیشتری پیدا کرد. نمادی از این توسعه نامتوازن را باید در سیاست های جمعیتی رژیم و تلاش ناکام برای تغییر ترکیب جمعیتی ایران با هدف توسعه بیشتر جست.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

در این دوره با برجسته شدن نفت، کشور به شدت به اقتصاد جهانی آمیخته شد و منطق و الگوی ما از یک وجه فرهنگی ناسیونالیستی به یک وجه اقتصادی لیبرالیستی تغییر پیدا کرد. «درآمدهای سرشار نفتی نیز در مدت اجرای برنامه چهارم بارها بر میزان بودجه این برنامه افزودند. افزایش زرق و برق شهرها و همچنین ترویج مصرف‌گرایی حتی در میان جمعیتی که هنوز در روستاها باقی مانده بودند از آثار شوم این درآمدهای نفتی بود که سبب شد روستاییان نیز برای ترقی و پیشرفت بیشتر از یکدیگر سبقت بگیرند و به سمت شهرهای کلان ایران سرازیر شوند؛ غافل از اینکه تغییر ترکیب جمعیتی کشور، همگام با تغییر الگوی مصرف، پیامدهایی بسیار بزرگ را بر سپهر اجتماعی ایران تحمیل می‌کند» (ملک‌محمدی، ۱۳۸۱: ۱۲۷). الگویی که کماکان نیز در جمهوری اسلامی ادامه دارد. حتی سلسله مراتب شهری در ایران پس از انقلاب از حالت «نیمه متعادل» در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵، به حالت «بحرانی» در سال ۱۳۸۵ سوق پیدا کرد (رخشانی‌نسب و ضرابی، ۱۳۸۹: ۲۵). با وجود عدم موفقیت شهرهای کوچک، بازم تلاش برای شهرشدن روستاهای حاشیه شهرها وجود داشته و شاید در سال‌های آتی در اطراف کلان‌شهرها و همچنین شهرهای شمالی کشور دیگر زمینی برای کشاورزی باقی نماند. این در حالی است که جمهوری اسلامی دعاوی دیگری دارد و توسعه متوازن را در اهداف خود بیان کرده است. برخی از صاحب‌نظران در این حوزه (ناظمی اردکانی، ۱۳۸۷: ۲۲) بر این باورند که در بحث توسعه باید بین مفهوم کارکرد معادل Function و عملکرد معادل Performance تفکیک قائل شد. به نظر آنان نظام جمهوری اسلامی از ساختاری برخوردار است که قابلیت توسعه توانایی‌های موجود جامعه را دارد. پس از نظر کارکردی این نظام قادر به توسعه همه‌جانبه مادی و معنوی می‌باشد. اما آیا در عملکرد نیز این‌گونه است؟ این در حالی است که عملکرد توسعه‌ای نظام جمهوری اسلامی در برخی از حوزه‌ها مثبت نیست. با برداشت از این نظر می‌توان گفت که در بحث توزیع جمعیت قابلیت عملکردی نظام جمهوری اسلامی تا به امروز ادامه الگوهای پیشین غربی بوده و روند مثبت نداشته است.

چه الگوی مبتنی بر ایدئولوژی ناسیونالیسم و چه الگوی مبتنی بر ایدئولوژی لیبرالیسم مبتنی بر فهمی بود که به آن ادبیات توسعه می‌گفتند. در این ادبیات، نظام توزیع جمعیت باید در مسیر توسعه و پیشرفت باشد. مشکلات و آسیب‌های این الگو برداری به این ختم شد که بیشتر اندیشمندان و نظریه‌پردازان به کارساز نبودن تقلید از این الگوهای توسعه در بیشتر کشورها رسیدند. از نظر آن‌ها برای پیشرفت و توسعه یک کشور (علی‌الخصوص کشور در حال توسعه) پیاده‌سازی الگوهای توسعه کشورهای دیگر به تنهایی موفق نخواهد بود. از دید آن‌ها توسعه مهم است ولی کشورها باید در مسیر توسعه پایدار قرار بگیرند تا به پیشرفت کمی و کیفی دست یابند. توسعه پایدار پیدا کردن راه پیشرفت متناسب با اقتضات فرهنگی و ملاحظات بومی هر کشور است.

جمهوری اسلامی که ادعای بازگشت نسبت به کل پروژه تجدد غربی را دارد به طریق اولی باید این ملاحظات را مبنای تصمیم‌سازی-ها و راهبردهای خود قرار دهد. راهبردهای جدید ما یا همان موضع اتخاذ شده ما به دو بخش قابل تقسیم است. بخشی از آن باید متناسب با اقتضات جدیدی باشد که تاریخ خاص خود را دارد و مرتبط با امروز است. بخشی از آن نیز واکنش به وضعیت بیماری است که میراث تاریخ گذشته ماست. این ملاحظات در حوزه توزیع جمعیت دارای ارتباط متقابل (Inter Related) بوده و به شرح زیر است:

(۱) آمایش سرزمین باید مبتنی بر اصل آب باشد.

عوامل طبیعی در هر ناحیه‌ای بر روی ویژگی‌های آن ناحیه تاثیر می‌گذارد. در بین عوامل طبیعی، آب و هوا از مهم‌ترین عناصر تاثیرگذار بر روی شرایط مختلف هر منطقه می‌باشد. از دیدگاه نظریه‌پردازان چپ‌گرا مانند مارکس و انگلس، وضع خاص کشورهای آسیایی با توسل به شیوه تولید آسیایی قابل تحلیل است. در این کشورها تمام روبناها وابسته به زیربنای آن یعنی آب و نظام توزیع آن هستند. اگر به بحران آب توجه کافی مبذول نشود سبب دگرگونی ماهیت امر سیاسی شده و مدنیت را تبدیل به بدویت می‌کند (عسگری و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۵۷). آن‌گونه که در دهه‌های اخیر پیامد بحران آب به افزایش مهاجرت، گسترش بی‌رویه حاشیه شهرها، ناهنجاری‌ها و به‌طور کلی به خطر افتادن امنیت ملی سبب شده است. محصول ساده این رشد

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

سریع جمعیت، افزایش تقاضای آب و متناسب با آن کاهش شدید سرانه آب در دسترس است. در حال حاضر نیز، آمایش سرزمین نباید به گونه‌ای باشد که فضاهای طبیعی و مصنوعی را با بحران آب روبرو سازد.

(۲) مبتنی بر خودکفایی باشد.

جمهوری اسلامی ایران بر اساس ایدئولوژی فرهنگی تشیع، آن‌هم تشیع سیاسی، همیشه تحت فشار و دشمنی کشورهای استکباری بوده است. اصلی‌ترین حربه دشمنان جمهوری اسلامی که منافع انقلاب با منافع آن‌ها در تضاد است، تحریم بوده است. اگر مناطق مختلف کشور نتوانند به صورت مزیت نسبی به تولید و خودکفایی بپردازند، کشور با بحران‌های شدیدی مواجه خواهد شد. یکی از آیات مهمی که بر خودکفایی و خوداتکایی مسلمانان در ابعاد گوناگون، به ویژه در زمینه اقتصادی تأکید دارد، آیه ۱۱ سوره مبارکه رعد است که در این آیه آمده است: «لَهُ مَعْقَبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ؛ برای او فرشتگانی است که پی در پی او را به فرمان خدا از پیش رو و از پشت سرش پاسداری می‌کنند در حقیقت خدا حال قومی را تغییر نمی‌دهد تا آنان حال خود را تغییر دهند و چون خدا برای قومی آسیبی بخواهد هیچ برگشتی برای آن نیست و غیر از او حمایتگری برای آنان نخواهد بود». از آیه ۱۱ سوره مبارکه «رعد» برداشت می‌شود که هرگز دشمنان بر جامعه اسلامی مسلط نمی‌شوند، مگر اینکه زمینه‌های داخلی آن وجود داشته باشد. از سوی دیگر اگر اقتصاد یک کشور اسلامی فعال و پویا باشد و به تعبیر امروزی اقتصاد مقاومتی پیاده شده و خودکفایی سرلوحه انجام کارها و تولید قرار گیرد، تلاش مستکبران برای سلطه بر این کشور ناکام خواهد ماند (باقری و موسوی، ۱۳۹۷: ۱۴۴).

(۳) نباید ملاحظات توسعه پایدار را زیر پا بگذارد.

جمعیت و توسعه پایدار رابطه معناداری با هم دارند. در این خصوص با سه نظریه طرفداران رشد و ازدیاد جمعیت، مخالفان رشد جمعیت، هواداران جمعیت ثابت مواجه می‌باشیم. برخی از مناطق که با پرجمعیتی نسبی و مطلق مواجه می‌شوند، لاجرم منابع ملی به جای سرمایه‌گذاری‌های اساسی و زیربنایی، صرف هزینه‌های مصرفی جمعیت رشدیابنده می‌شود. بیکاری، فقر، مشکلات آموزشی و بهداشتی، تخریب و آلودگی‌های زیست‌محیطی، کاهش سرانه آب از پیامدهای عدم توجه به توسعه پایدار در ایران است (اطاعت، ۱۳۹۰: ۷). توسعه پایدار با توسعه متفاوت است. توسعه پایدار ناظر به پیشرفت بیشتر کیفی در درازمدت است. بسیاری از شهرهای کشور در کوتاه‌مدت رنگ و بوی توسعه گرفته‌اند؛ اما در بلندمدت نتوانسته‌اند اهداف توسعه‌ای را برآورده سازند. توسعه باید موزون باشد و مواردی که در بالفعل‌سازی توانایی‌های مادی رشد کرده‌اند ولی نتوانسته‌اند انسان‌ها و توانایی‌های انسانی را بالفعل کنند، می‌گوییم اصلاً توسعه پیدا نکرده‌اند (ناظمی اردکانی، ۱۳۸۷: ۲۲). پیشوست و پیوست فرهنگی و اجتماعی باید در دستور کار طرح‌های آمایش سرزمین قرار بگیرد.

(۴) باید مبتنی بر کار باشد نه سرمایه.

منطق سرمایه کسب سود است. سرمایه میل به تمرکز دارد چون باید به انباشت برسد. این منطق به شهرسازی و توزیع جمعیت نامتوازن منتهی می‌شود. در این نظام، شهرهای کوچک در شهرهای بزرگ منحل می‌شوند و در نهایت شکل ماکروسفالی شهری به خود می‌گیرند (ابراهیم‌پور معصومی، ۱۳۸۷: ۵۳).

(۵) ملاحظات زیست‌محیطی در راس امور باشد.

طرح‌های آمایش باید زیست‌بوم‌محور باشد. توسعه متمرکز فعلی کشور که محصول الگوهای ناسیونالیستی و لیبرالیستی در کشور است، دارای پیامدهای گسترده‌ای در سطح فضای جغرافیایی بوده است که امروزه آثار آن قابل مشاهده است. از بارزترین مسائل در این بخش، آلودگی هوا در کلان‌شهرهای کشور است. تمرکز بر رشد اقتصادی به عنوان تنها محور توسعه، آثار

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

نامطلوبی بر محیط طبیعی و رفاه افراد جامعه داشته و منجر به گسترش فقر، کاهش و تخریب منابع طبیعی می‌شود (مهرآرا و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۶-۱۰۷). این در حالی است که مفهوم توسعه پایدار علاوه بر رشد اقتصادی، در دو محور اصلی دیگر از جمله حفاظت از منابع زیست طبیعی و توجه به عدالت اجتماعی نیز، مورد تاکید است.

(۶) تمرکززدایی.

افزایش جمعیت جهان و تسریع روند مهاجرت‌های روستایی شهری، بخصوص در کشورهای در حال توسعه، باعث تمرکز و تجمع درصد بالای جمعیت در چند شهر بزرگ و مادرشهرهای منطقه‌ای شده است. با وقوع چنین پدیده‌ای اکثر فعالیت‌های صنعتی و خدماتی در این شهرها متمرکز شده و باعث تخلیه جمعیت روستاها و شهرهای کوچک و گسترش بی‌رویه شهرهای بزرگ و مادرشهرهای منطقه‌ای و به دنبال آن افزایش مشکلات اجتماعی، اقتصادی و کالبدی این شهرها می‌گردد (صفایی‌پور و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۴۶). شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه از «تئوری تسلط تک شهری» تبعیت می‌کنند؛ به عبارت دیگر، مواهب توسعه بین مناطق مختلف به صورت نابرابر توزیع شده است. به همین دلیل یکی از مشکلات اساسی توسعه در کشورهای در حال توسعه، نبود برابری یا حتی نزدیکی سطوح توسعه مناطق مختلف این کشورها است. تهران به دلیل موقعیت سیاسی و تمرکز فضایی بیش از اندازه، به عنوان «نخست‌شهر ملی» با جمعیتی چند برابر شهرهای دوم، سوم و چهارم موجبات ناموزونی و عدم تعادل در شبکه شهری کشور را فراهم آورده است. بی‌نظمی و بدقواره بودن نظام شهری کشور بیانگر نوعی تمرکز شدید در شهرهای مراکز استانی و شهرهای متروپل و جذاب‌تر است (رخشانی‌نسب و ضرابی، ۱۳۸۹: ۲۸).

تمرکزگرایی در ساختار مدیریتی ایران باعث تکوین رویکرد بخشی و دولتی و دولت محور نسبت به شهر و مسائل مختلف شهری شده که حاصل آن چیزی غیر از تضعیف جایگاه شهرداری‌ها در سیستم مدیریت شهری نیست. هم‌چنین این امر چالش‌هایی (محتوایی و رویه‌ای) را در ایران در حوزه مدیریت شهری ایجاد کرده است، که رهایی از این چالش‌ها نیازمند بازساخت نگرش‌ها و دیدگاه‌ها و روش‌های موجود در شیوه مدیریت شهری در ایران می‌باشد. برای رفع این چالش، تغییر در نگرش به ساختار مدیریت شهری به عنوان تقویت حکومت محلی و مشارکت مردمی و مدیریت یکپارچه و تقسیم قدرت از بالا به پایین و تغییر این ساختار به سیستم از پایین به بالا می‌باشد، تا هر سطحی به‌صورت جداگانه با توجه به استعدادها و محدودیت‌های خود توسعه و برنامه‌ریزی یابد (ولیعقلی‌زاده و خیری، ۱۳۹۴: ۲۷).

(۷) عدالت منفی.

عدالت منفی مفهومی فمینیستی است. از دیدگاه بسیاری از فمینیست‌ها خصوصاً دیدگاه‌های رادیکال این نحله، زنان وارث یک تاریخ نابرابری هستند. این وضعیت با عدالت تغییر نمی‌یابد. آن‌ها معتقدند برای جبران این وضعیت تاریخی به وجود آمده، باید مقداری کفه ترازوی حقوق و مزایا و بهره‌مندی‌ها به نفع زنان سنگین‌تر شود. این ایده در ماجرای حاشیه‌نشینان هم صدق خواهد کرد. در طرح‌های آمایش سرزمینی، باید در حاشیه‌ها عدالت منفی داشته باشیم. حاشیه‌نشینان نیز وارث یک تاریخ نابرابری هستند. پس ایجاب می‌کند که توجه و امتیازات بیشتری به آن‌ها اعطا شود. مصداق حاشیه هم می‌تواند شهرهای حاشیه‌ای و کوچک باشد، و هم‌چنین مردم حاشیه‌نشین شهرهای بزرگ.

(۸) راه.

بسیاری از شهرهای جدیدی که از زیرسازی‌های منطقی و درستی برخوردارند، به لحاظ راه یا مسیر با مشکل مواجه بوده‌اند و به شهر مردگان تبدیل شده‌اند (رمضانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴). این مسئله رفع‌شدنی است و باید در طرح‌های آمایش سرزمینی لحاظ شوند.

(۹) فرهنگ.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

الگوی توسعه شتابان شهرنشینی در ایران با آسیب‌های اجتماعی زیادی همراه شده است. هم اکنون شهرها به ویژه کلان‌شهرها و در رأس آن‌ها تهران به مهم‌ترین کانون‌های بروز جرم و جنایت و ناهنجاری تبدیل شده‌اند. بسیاری از آسیب‌های اجتماعی در شهرهای جدید اقماری در حاشیه کلان‌شهرها بروز می‌کند (علی‌اکبری، ۱۳۸۳: ۴۹). بسیاری از این شهرها به شهرهای هفتاد و دو ملت تبدیل شده‌اند، که نظریه‌های جامعه‌شناختی به خوبی این مسائل را توضیح داده‌اند. از مفاهیم عمده در این حوزه می‌توان به ناهنجاری، بیگانگی و فقدان حس مکان (تعلق مکانی) و حس اجتماع در شهرنشینان مهاجر اشاره کرد. همه چیز از فرهنگ آغاز می‌شود؛ تغییر، ثبات، تعادل و حتی آشفتگی‌های اجتماعی. در رویارویی با فرهنگ یا باید به صورت پیشینی به فرهنگ نگاه کرد که در آن صورت باید مبانی و راه‌حل ارائه شود. صورت دوم، نگاه پسینی به فرهنگ است که باید به فکر درمان بود.

۲.۵. مسأله جمعیت

مسائل جمعیت در تمام ایدئولوژی‌های مرتبط با توسعه اهمیت اساسی دارد. نظام‌های سیاسی و اقتصادی غرب به منظور پیشبرد اهداف و سیاست‌های خود در زمان‌های مختلف سیاست کاهش یا افزایش جمعیت را تجویز کرده است. نظام‌های سرمایه‌داری با ساختارهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و جمعیتی معینی ارتباط دارند. این ساختارها در نظام سرمایه‌داری به صورتی طراحی می‌شوند که بتوانند به طور کامل در اختیار نظام سرمایه‌داری قرار گرفته و به آن کمک برسانند. سیاست‌های مربوط به تنظیم جمعیت، تنظیم خانواده و بهداشت زادآوری نیز از این واقعیت مستثنی نیستند. بنابراین در هر شرایطی که نظام سرمایه‌داری برای حفظ چرخه تولید و مصرف خود به افزایش جمعیت نیاز داشته، آن را توصیه و راهبردی کرده است و هرگاه که کاهش جمعیت برای حفظ و تداوم این نظام مطلوب بوده، به سیاست‌های کاهش جمعیت روی آورده است (کاسترلین، ۲۰۰۰: ۶۹۱-۷۲۳). کشور ما نیز که در تاریخ میدانی برای اجرای سیاست‌های غرب بوده است از این قضیه مستثنا نیست. در حال حاضر، با توجه به مسئله‌ساز شدن مؤلفه جمعیت و مباحث مطرح‌شده در باب پیری جمعیت در کشور، پرداختن به مسائلی مبنی بر افزایش جمعیت امری ضروری به نظر می‌رسد. رهبر انقلاب نیز در این باره می‌فرماید که: «افزایش فرزند باید به صورت یک فرهنگ دربیاید. شما ببینید، در بعضی از کشورهای غربی - مثلاً در آمریکا - خانواده‌ای پانزده تا بچه دارند، بیست تا بچه دارند و از این قبیل، تشویق [هم] می‌شوند و هیچ کس مذمتشان نمی‌کند. اما نوبت به کشور ما که می‌رسد، این طرف قضیه تشویق می‌شود، [یعنی] کم‌فرزندی و مانند اینها. بنابراین این هم یک نکته است که ان‌شاءالله باید مورد توجه باشد»^۴.

اما این افزایش جمعیت و توزیع آن در پهنه فضایی کشور باید به گونه‌ای باشد که حتی‌المقدور باعث رشد و افزایش آسیب‌ها نشود. دو مسئله محوری در مورد ایران، حفظ جوانی جمعیت یا به عبارتی مقابله با بحران پیری جمعیت و رسیدن به جمعیت ۱۵۰ میلیونی است که در بسیاری از اسناد رسمی بالادستی به عنوان اهداف سیاست‌های جمعیتی کشور در نظر گرفته شده است.

«سیاستمداران غربی که منشأ شکل‌گیری سیاست کنترل جمعیت هستند معتقدند که شیوه مقابله با اسلام باید مقابله در ایدئولوژی و مبانی باشد. یکی از مبانی مورد تأکید اسلام افزایش مولید و نسل بشری است. تأکیدات دین بر مجالس و محافل بشری و احکام ناظر به جمعیت‌ها نشان از این امر دارد. غرب با وجود پیشرفت‌های مادی، به شدت از افزایش جمعیت در کشورهای جهان سوم اظهار نگرانی می‌کند و دلایل اهمیت جمعیت در پشتیبانی از مرزهای اقتصادی، سیاسی، مذهبی و به‌طور کلی ثبات منطقه‌ای یک کشور است. نیروی فعال و جوان به عشق به مصالح ملی تمام توان خود را برای بالندگی کشور می‌گذارد و این خطری برای کشورهای مستکبر است. یکی از دلایل غرب برای اعمال سیاست کاهش جمعیت در کشورهایی مثل ایران، اهمیت فوق‌العاده جمعیتی و تراکم و پراکندگی جمعیت است؛ همان‌طور که ایران اسلامی از لحاظ ژئوپولیتیکی

^۴ دیدار رهبر معظم انقلاب با جمعی از زوج‌های جوان در فروردین ۱۳۹۸

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

اهمیت فراوانی دارد و این راز توجه ویژه غرب به مفاهیم جمعیتی طی نیم قرن گذشته است؛ بنابراین جنگ جمعیتی یک چالش بزرگ برای موجودیت کشورهاست»^۵.

اندیشمندان بزرگ جامعه‌شناسی نیز در باب افزایش جمعیت نظرات جامعی ارائه داده‌اند. به عنوان مثال دورکیم برای تراکم جمعیتی دو اثر مثبت بر می‌شمرد: «اول آن که تراکم جمعیتی باعث تقسیم کار دائم و بهتر در طول توسعه اجتماعی می‌شود. دوم آن که این تراکم باعث تراکم اخلاقی می‌گردد. از نظر دورکیم جمعیت بیشتر باعث می‌شود روابط بیشتری بین انسان‌ها برقرار شود. افزایش سطح روابط، تحرک فزاینده‌ای ایجاد می‌کند که به خلاقیت و در نهایت پیشرفت سطح تمدن منتهی می‌شود. وی معتقد بود زمانی که جمعیت قابل توجه باشد، افراد ناچارند برای حفظ موجودیت خود کار و تحرک بیشتری داشته باشند؛ این تحرک وافر نیز باعث ایجاد و تحقق فرهنگی بسیار بالاست. شاید بتوان مراد دورکیم را چنین توضیح داد که مردم در سایه کار و تقسیم آن به انسان‌های خود ساخته‌تر، منضبط‌تر و متعامل‌تری بدل می‌شوند. در چنین ساختی دوره کودکی کوتاه‌تر است و انسان‌ها زودتر وارد دوره پختگی و تلاش می‌شوند (گی‌روشه، ۱۳۸۷: ۴۲-۴۰).

پروفسور ژاکلین کاسون^۶، طی بررسی خود در کتاب جنگ علیه جمعیت نشان می‌دهد که کاهش جمعیت جهانی کاملاً منطبق بر آموزه نظامی و یک جنگ تمام عیار است. این معنا هنگامی تقویت می‌شود که بدانیم کاهش جمعیت جهانی یکی از طرح‌های شورای امنیت ملی آمریکا بوده است. طی دهه ۱۹۵۰ و در زمان هنری کسینجر مشاور امنیت ملی رییس جمهور وقت آمریکا، طرح مطالعاتی درباره تأثیر روند رشد جمعیت جهانی بر امنیت ملی آمریکا انجام شد. این پروژه که NSSM 200 نام گرفت جمعیت جهانی را برخلاف امنیت ملی آمریکا دانسته و با تشریح راهبرد آمریکا در مورد جمعیت جهانی، سیاست‌ها، راهکارها، چگونگی همکاری سازمان‌های بین المللی و روش ترغیب و اقناع رهبران کشورهای مورد نظر برای کاهش روند رشد جمعیت را تبیین می‌کند (گردنر، ۱۳۸۸: ۳۰۹).
با این توضیحات، یکی از متغیرهای مهم در آینده‌نگری آمایش، جمعیت است. توزیع جمعیت و فعالیت در فضا و چگونگی ساماندهی آن، یکی از اهداف اصلی طرح‌های آینده‌نگری نظام شهری محسوب می‌شود. پیش‌بینی جمعیت به آینده اشاره دارد و بنابر ماهیت خود هیچ اطلاع مطمئنی از شاخص‌های جمعیتی برای آن موجود نیست و صرفاً بر اساس اطلاعات گذشته و مشاهدات فعلی می‌توان مقادیر احتمالی را برای شاخص‌های مورد نظر فرض کرد و تحت این مفروضات اقدام به پیش‌بینی جمعیت نمود. از بین روش‌های رایج در پیش‌بینی جمعیت، روش‌های ریاضی از اهمیت بالایی برخوردار است که خود آن نیز شامل روش میزان رشد (هندسی)، روش رشدنمایی و مدل لجستیکی می‌باشد (کازمی‌پور، ۱۳۸۳: ۱۰۹). از بین این روش‌ها، روش هندسی کاربرد زیادی دارد. اولین گام برای استفاده از این روش، برآورد میزان رشد جمعیت سالانه بر اساس جمعیت دو سرشماری متوالی می‌باشد که به آن میزان رشد مشاهده شده گفته می‌شود. این رشد بیانگر یک میانگین هندسی از میزان رشدهای جمعیت سال‌های مختلف بین دو سرشماری است که می‌توان آن را برای کل کشور و یا هر یک از استان‌ها و یا سایر تقسیمات جغرافیایی کشور محاسبه کرد. در این پژوهش با استفاده از این روش به پیش‌بینی جمعیت پرداخته شده است.

پیش‌بینی جمعیت استان‌های کشور برای ۱۰ و ۵۰ سال آینده

برای بررسی این کار ابتدا جمعیت سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۰ استان‌های کشور از سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن استخراج شد. سپس با محاسبه نرخ رشد جمعیت استان‌های کشور به فاصله دو سرشماری اخیر، جمعیت استان‌ها برای ۱۰ و ۵۰ سال آینده پیش‌بینی شد. که در جدول (۲) نرخ رشد جمعیت مشاهده می‌گردد.

^۵ کاهش جمعیت ضربه‌ای سهمگین بر پیکر مسلمین، علامه سید محمدحسین حسینی تهرانی (ره)، ص ۹۳

^۶ Jacqueline Kasun

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

جدول ۲- نرخ رشد جمعیت استان‌های کشور در فاصله دو سرشماری اخیر

استان	جمعیت سال ۱۳۹۰	جمعیت سال ۱۳۹۵	فاصله دو سرشماری	نرخ رشد
مرکزی	۱۴۱۳۹۵۹	۱۴۲۹۴۷۵	۵	۰.۲۱۹
گیلان	۲۴۸۰۸۷۴	۲۵۳۰۶۹۶	۵	۰.۳۹۸
مازندران	۳۰۷۳۹۴۳	۳۲۸۳۵۸۲	۵	۱.۳۲۸
آذربایجان شرقی	۳۷۲۴۶۲۰	۳۹۰۹۶۵۲	۵	۰.۹۷۴
آذربایجان غربی	۳۰۸۰۵۷۶	۳۲۶۵۲۱۹	۵	۱.۱۷۱
کرمانشاه	۱۹۴۵۲۲۷	۱۹۵۲۴۳۴	۵	۰.۰۷۴
خوزستان	۴۵۳۱۷۲۰	۴۷۱۰۵۰۹	۵	۰.۷۷۷
فارس	۴۵۹۶۶۵۸	۴۸۵۱۲۷۴	۵	۱.۰۸۴
کرمان	۲۹۳۸۹۸۸	۳۱۶۴۷۱۸	۵	۱.۴۹۱
خراسان رضوی	۵۹۹۴۴۰۲	۶۴۳۴۵۰۱	۵	۱.۴۲۷
اصفهان	۴۸۷۹۳۱۲	۵۱۲۰۸۵۰	۵	۰.۹۷۱
سیستان و بلوچستان	۲۵۳۴۳۲۷	۲۷۷۵۰۱۴	۵	۱.۸۳۱
کردستان	۱۴۹۳۶۴۵	۱۶۰۳۰۱۱	۵	۱.۴۲۳
همدان	۱۷۵۸۲۶۸	۱۷۳۸۲۳۴	۵	-۰.۲۲۹
چهارمحال و بختیاری	۸۹۵۲۶۳	۹۴۷۷۶۳	۵	۱.۱۴۶
لرستان	۱۷۵۴۲۴۳	۱۷۶۰۶۴۹	۵	۰.۰۷۳
ایلام	۵۵۷۵۹۹	۵۸۰۱۵۸	۵	۰.۷۹۶
کهگیلویه و بویر احمد	۶۵۸۶۲۹	۷۱۳۰۵۲	۵	۱.۶۰۱
بوشهر	۱۰۳۲۹۴۹	۱۱۶۳۴۰۰	۵	۲.۴۰۷
زنجان	۱۰۵۷۳۴	۱۰۵۷۴۶۱	۵	۰.۸۰۸
سمنان	۶۳۱۲۱۸	۷۰۲۳۶۰	۵	۲.۱۵۹
یزد	۱۰۷۴۴۲۸	۱۱۳۸۵۳۳	۵	۱.۱۶۶
هرمزگان	۱۵۷۸۱۸۳	۱۷۷۶۴۱۵	۵	۲.۳۹۵
تهران	۱۲۱۸۳۳۹۱	۱۳۲۶۷۶۳۷	۵	۲.۳۹۵
اردبیل	۱۲۴۸۴۸۸	۱۲۷۰۴۲۰	۵	۰.۳۴۹
قم	۱۱۵۱۶۷۲	۱۲۹۲۲۸۳	۵	۲.۳۳۱
قزوین	۱۲۰۱۵۶۵	۱۲۷۳۷۶۱	۵	۱.۱۷۴
گلستان	۱۷۷۷۰۱۴	۱۸۶۸۸۱۹	۵	۱.۰۱۳
خراسان شمالی	۸۶۷۷۲۷	۸۶۳۰۹۲	۵	-۰.۱۰۷
خراسان جنوبی	۶۶۲۵۳۴	۷۶۸۸۹۸	۵	۳.۰۲۳

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

۲۰۳۷۱	۵	۲۷۱۲۴۰۰	۲۴۱۲۵۱۳	البرز
-------	---	---------	---------	-------

در جدول (۳) پیش‌بینی جمعیت استان‌های کشور در فواصل زمانی ۱۰ و ۵۰ سال آینده ارائه شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که در ۱۰ سال و ۵۰ سال آینده بیشترین جمعیت در پایتخت یعنی تهران خواهد بود؛ به طوری که در ۵۰ سال آینده جمعیت تهران به چیزی بیش از ۳۱ میلیون نفر خواهد رسید. وضعیت سایر استان‌ها نیز برای ۱۰ و ۵۰ سال مشخص شده است.
جدول ۳- جمعیت استان‌های کشور در ۱۰ و ۵۰ سال آینده

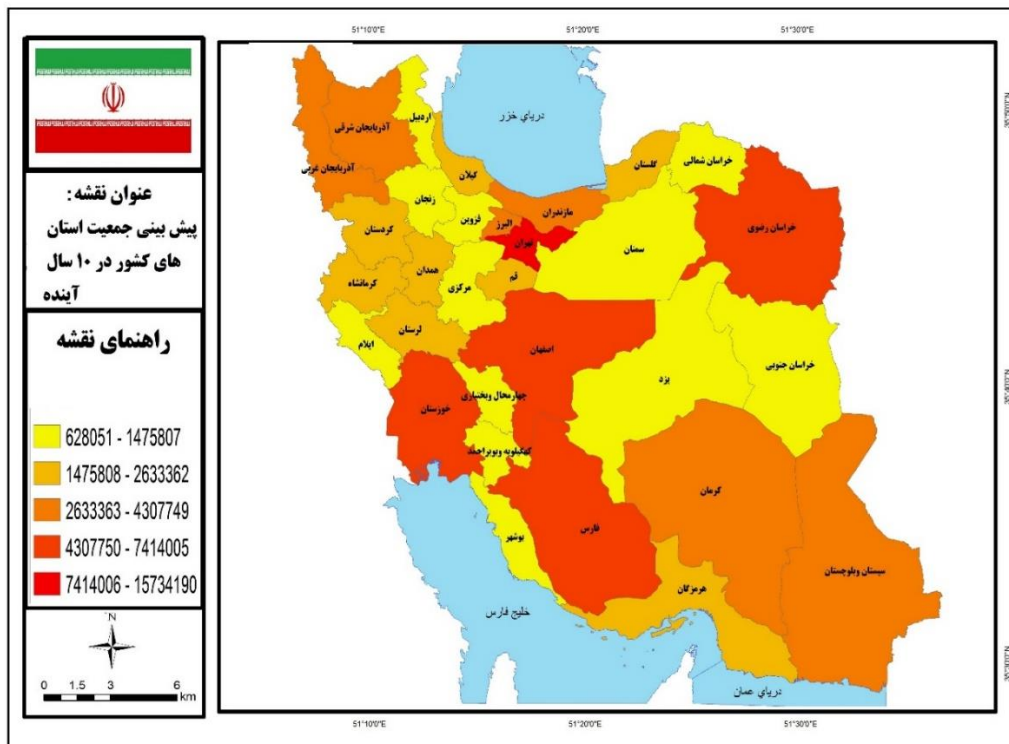
استان	جمعیت سال ۱۳۹۵	نرخ رشد	مقدار پیش‌بینی جمعیت برای ۱۰ سال آینده	مقدار پیش‌بینی جمعیت برای ۵۰ سال آینده
مرکزی	۱۴۲۹۴۷۵	۰.۲۱۹	۱۴۶۱۰۲۰	۱۵۹۴۳۱۴
گیلان	۲۵۳۰۶۹۶	۰.۳۹۸	۲۶۳۳۳۶۲	۳۰۸۷۳۹۸
مازندران	۳۲۸۳۵۸۲	۱.۳۲۸	۳۷۴۶۷۲۶	۶۳۵۱۳۸۴
آذربایجان شرقی	۳۹۰۹۶۵۲	۰.۹۷۴	۴۳۰۷۷۴۹	۶۳۴۸۹۱۳
آذربایجان غربی	۳۲۶۵۲۱۹	۱.۱۷۱	۳۶۶۸۳۷۰	۵۸۴۴۰۸۰
کرمانشاه	۱۹۵۲۴۳۴	۰.۰۷۴	۱۹۶۶۹۲۸	۲۰۲۵۹۸۹
خوزستان	۴۷۱۰۵۰۹	۰.۷۷۷	۵۰۸۹۵۲۶	۶۹۳۶۱۰۲
فارس	۴۸۵۱۲۷۴	۱.۰۸۴	۵۴۰۳۵۹۸	۸۳۱۷۴۸۲
کرمان	۳۱۶۴۷۱۸	۱.۴۹۱	۳۶۶۹۵۲۱	۶۶۳۲۹۵۵
خراسان رضوی	۶۴۳۴۵۰۱	۱.۴۲۷	۷۴۱۴۰۰۵	۱۳۰۶۷۸۷۴
اصفهان	۵۱۲۰۸۵۰	۰.۹۷۱	۵۶۴۰۳۸۸	۸۳۰۱۸۸۴
سیستان و بلوچستان	۲۷۷۵۰۱۴	۱.۸۳۱	۳۳۲۷۱۳۴	۶۸۷۵۲۸۱
کردستان	۱۶۰۳۰۱۱	۱.۴۲۳	۱۸۴۶۳۵۳	۳۲۴۹۵۸۲
همدان	۱۷۳۸۲۳۴	-۰.۲۲۹	۱۶۹۸۸۴۸	۱۵۵۰۰۲۹
چهارمحال و بختیاری	۹۴۷۷۶۳	۱.۱۴۶	۱۰۶۲۱۸۰	۱۶۷۵۶۷۹
لرستان	۱۷۶۰۶۴۹	۰.۰۷۳	۱۷۷۳۵۳۱	۱۸۲۶۰۰۹
ایلام	۵۸۰۱۵۸	۰.۷۹۶	۶۲۸۰۵۱	۸۶۲۵۵۹
کهگیلویه و بویر احمد	۷۱۳۰۵۲	۱.۶۰۱	۸۳۵۷۶۱	۱۵۷۷۳۳۷
بوشهر	۱۱۶۳۴۰۰	۲.۴۰۷	۱۴۷۵۸۰۷	۳۸۲۱۴۷۳
زنجان	۱۰۵۷۴۶۱	۰.۸۰۸	۱۱۴۶۱۲۸	۱۵۸۱۶۴۱
سمنان	۷۰۲۳۶۰	۲.۱۵۹	۸۶۹۶۰۲	۲۰۴۳۴۴۸
یزد	۱۱۳۸۵۳۳	۱.۱۶۶	۱۲۷۸۴۴۶	۲۰۳۲۴۹۱
هرمزگان	۱۷۷۶۴۱۵	۲.۳۹۵	۲۲۵۰۷۰۵	۵۷۹۹۸۲۸
تهران	۱۳۲۶۷۶۳۷	۲.۳۹۵	۱۵۷۳۴۱۹۰	۳۱۱۲۰۵۷۱

۱۵۱۲۰۸۷	۱۳۱۵۴۴۷	۰.۳۴۹	۱۲۷۰۴۲۰	اردبیل
۴۰۸۹۲۷۰	۱۶۲۷۱۰۴	۲.۳۳۱	۱۲۹۲۲۸۳	قم
۲۲۸۲۹۴۱	۱۴۳۱۴۲۷	۱.۱۷۴	۱۲۷۳۷۶۱	قزوین
۳۰۹۲۶۵۲	۲۰۶۶۹۰۳	۱.۰۱۳	۱۸۶۸۸۱۹	گلستان
۸۱۸۰۸۲	۸۵۳۸۹۶	-۰.۱۰۷	۸۶۳۰۹۲	خراسان شمالی
۳۴۰۷۸۰۱	۱۰۳۵۵۹۵	۳.۰۲۳	۷۶۸۸۹۸	خراسان جنوبی
۸۷۵۳۷۵۶	۳۴۲۸۶۴۰	۲.۳۷۱	۲۷۱۲۴۰۰	البرز

در ادامه نیز برای درک بهتر و مقایسه استان ها با یکدیگر، نقشه جمعیتی استان های کشور در محیط نرم افزار سیستم های جغرافیایی (GIS) بر اساس پیش بینی جمعیت ۱۰ سال و ۵۰ سال آینده ارائه گردیده است.

پیش بینی جمعیت ۱۰ سال آینده استان های کشور

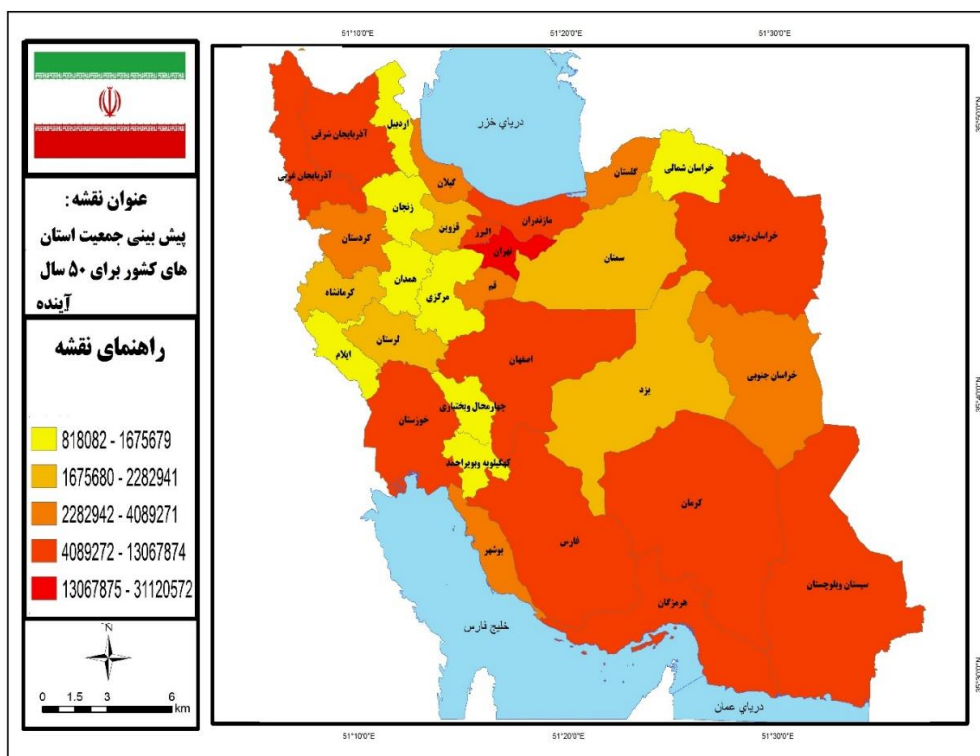
پیش بینی جمعیت برای استان های کشور در ۱۰ سال آینده در شکل (۱) ارائه شده است. همان طور که در نقشه مشخص است، حداقل جمعیت استان های کشور در ۱۰ سال آینده ۶۲۸۰۵۱، متعلق به استان ایلام و بیشترین آن که به پایتخت اختصاص دارد برابر با ۱۵۷۳۴۱۹۰ می باشد. مابقی استان های کشور بین این اعداد توزیع شده اند. بیشترین تمرکز جمعیتی در ۱۰ سال آینده در استان های تهران، مازندران، گیلان، البرز و اصفهان خواهد بود و کمترین جمعیت در ۱۰ سال آینده در نوار مرزی کشور به ویژه استان های کردستان، کرمانشاه، ایلام، چهارمحال و بختیاری است.

شکل ۱- پیش بینی جمعیت استان های کشور در ۱۰ سال آینده

پیش بینی جمعیت ۵۰ سال آینده استان های کشور

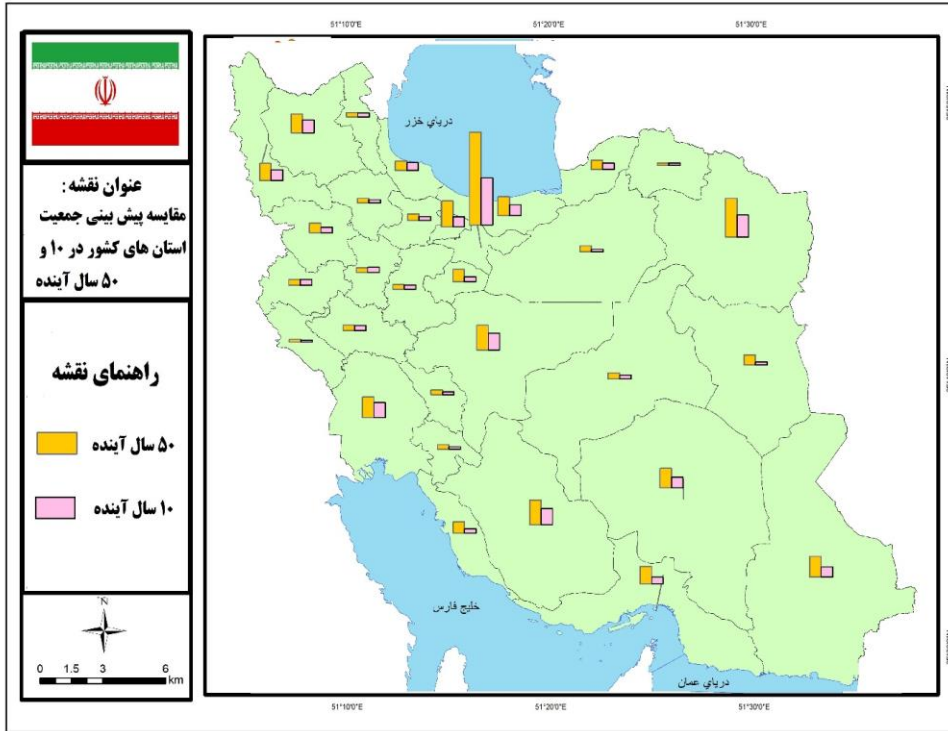
با استفاده از نرخ رشد جمعیت استان ها بر اساس دو سرشماری اخیر و جمعیت فعلی آن ها، به پیش بینی جمعیت برای ۵۰ سال آینده اقدام شد. بر اساس پیش بینی ها کم جمعیت ترین استان کشور در ۵۰ سال آینده، استان ایلام با ۸۱۸۰۸۲ نفر جمعیت خواهد بود، و پرجمعیت ترین استان کشور، استان تهران (پایتخت کشور) برابر با ۳۱۱۲۰۵۷۲ نفر جمعیت می باشد. همان طور که در شکل (۲) مشخص است، بیشترین تمرکز جمعیتی در ۵۰ سال آینده در تهران، مازندران، گیلان، البرز، اصفهان بوده و کمترین جمعیت در ۵۰ سال آینده در نوار مرزی کشور به ویژه استان های کردستان، کرمانشاه، ایلام، چهارمحال و بختیاری خواهد بود.

شکل ۲- پیش بینی جمعیت استان های کشور در ۵۰ سال آینده

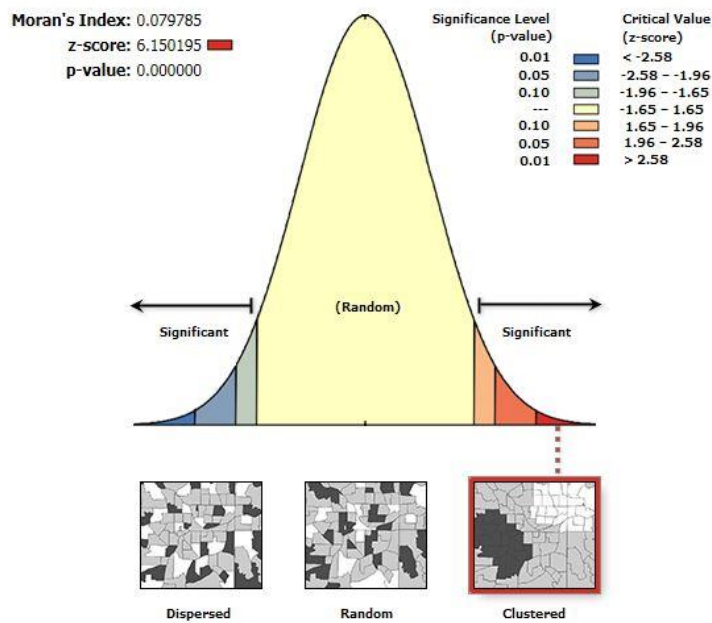
مقایسه جمعیت استان های کشور در ۱۰ و ۵۰ سال آینده

همان طور که در شکل (۳) مشاهده می شود، در ۱۰ و ۵۰ سال آینده جمعیت استان های تهران، البرز، خراسان رضوی، اصفهان، فارس، آذربایجان شرقی بیشتر از سایر استان های کشور خواهد بود. در طرف مقابل در استان های غربی و به ویژه ایلام، کرمانشاه، کردستان، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویر احمد، خراسان جنوبی، اردبیل، یزد، همدان رشد قابل ملاحظه ای در افزایش جمعیت نخواهند داشت، که این امر مشکلات بیشتری برای شهرهای بزرگ و کلان شهرها در آینده به وجود خواهد آورد.

شکل ۳- مقایسه جمعیت استان‌های کشور در ۱۰ و ۵۰ سال آینده

در ارتباط با کشور ایران علیرغم تفاوت‌های مهمی که از نظر قابلیت‌های طبیعی میان مناطق مختلف کشور وجود دارد، تغییرات ناشی از فعالیت‌های صورت گرفته در سال‌های اخیر ویژگی‌های مختلفی را در بین مناطق بوجود آورده است (صفایی پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۲). لذا نظام توزیع جمعیت در ایران با توجه به شکل (۴) متعادل نیست.

شکل ۴- الگوی فضایی جمعیت شهری در سطح کشور

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

با توجه به مقادیر بدست آمده از موران سراسری در نرم‌افزار GIS می‌توان گفت که جمعیت شهری در سطح کشور به صورت خوشه‌ای پراکنده شده‌اند. بنابراین با توجه به الگوی موران، جمعیت در سطح کشور به صورت برابر و مناسب توزیع نشده است؛ به طوری که جمعیت بیشتر به صورت متمرکز در اطراف تهران و شهرهای بزرگ قرار دارند (تمرکزگرایی شدید) که خود یک خوشه تشکیل داده‌اند و در طرف مقابل در بیشتر نواحی مرزی و یا نزدیکی مرزهای کشور جمعیت کمتری ساکن هستند. مهاجرت‌های مداوم طی این چند دهه باعث شده است که جمعیت استان‌های مرزی که از نظر اشتغال و سطح کیفیت زندگی در وضع نامطلوبی قرار داشته و دارند کاهش پیدا کند. این مهاجرت هم برای استان‌های مهاجر فرست و هم برای استان‌های مقصد مهاجرت آسیب‌زا بوده است.

علیرغم دگرگونی‌ها در نظام شهری ایران، سیمای اسکان و استقرار جمعیت و شهرها، تصویر مناسبی را بدست نمی‌دهد. الگوی موجود اسکان و روند توزیعی آن نیز بیش از پیش بسوی عدم تعادل و نابسامانی گرایش یافته و تحول خواهد یافت. اگر هم نظام توزیع در سطح ملی بسوی تعادل پیش رود ولی گرایش مستمر به تمرکز و تراکم فعالیت‌ها و گرایش به قطبی شدن نامتوازن و نامتعادل وجود داشته باشد، باز هم تاثیری در بهبود شرایط جمعیتی نخواهد داشت. چنین واکنشی از جمعیت و فعالیت‌ها تاثیر نامطلوبی بر نظام اسکان و استقرار جمعیت بجای گذاشته است (نظریان، ۱۳۸۸: ۱۸۴). فرایندهای تمرکزگرایی ساختارهای سیاسی و اقتصادی در سطح کشور باعث ظهور پدیده نخست شهری در نظام سلسله مراتبی شهری گردیده است. از طرف دیگر مادر شهرها در مراکز استان‌ها نسبت به شهرهای آن استان، همانند نخست شهر عمل کرده و شهر دوم معمولاً فاصله جمعیتی - کارکردی بیشتری نسبت به شهر اول منطقه دارد (بدراق-نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۶).

در دهه‌های اخیر عدم تعادل در شبکه استقرار جمعیت شدت بیشتری یافته است و کشورهای مختلف به فراخور حال خود راه‌حل‌هایی در جهت تعادل‌سازی شبکه شهری و توزیع جمعیت برگزیده و به دنبال خطوطی برای توسعه آتی ساست‌ها و برنامه‌ریزی‌های خود هستند. وجود سلسله مراتب شهری منظم سبب توزیع کالاها و خدمات به تمامی جامعه و توزیع متعادل امکانات و خدمات‌رسانی به تمامی بخش‌های یک منطقه می‌گردد (درکوش، ۱۳۸۱: ۸۶). از این رو در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، بررسی تعداد و پراکندگی کانون‌های شهری و چگونگی توزیع جمعیت در آن‌ها به منظور اجرایی شدن برنامه‌ریزی‌ها، توزیع بهینه امکانات و ایجاد تعادل در نظام شهری و کنترل شهرنشینی اهمیت وافری یافته است. به منظور برنامه‌ریزی برای توزیع متناسب جمعیت در فضای جغرافیایی کشور، توجه به نقشه اجتماعی - جمعیتی و به‌کارگیری مبانی مستتر در آن راهی مثمر ثمر خواهد بود.

نقشه اجتماعی بیشتر مربوط به آینده است. در این نقشه به مباحث جمعیت و فرهنگ اهمیت خاصی داده می‌شود. این نقشه دارای مبنایایی است که با رعایت آن‌ها می‌توان برای شهروندان فضاهایی را در نظر گرفت که مجموع نیازهای آن‌ها را تامین کند. انسان در قرآن کریم، برترین آفریده الهی معرفی شده است و به همین دلیل، درباری او فراوان در این کتاب سخن گفته شده است. به همین دلیل؛ پرداختن و توجه به انسان در تصمیم‌گیری‌ها و اعتلای او باید در دستور کار حکومت‌ها باشد. به این منظور در اینجا به فهرست کردن مبنایایی پرداخته شده است که برای توزیع جمعیت در سطح کشور حیاتی بنظر می‌رسد.

۳.۵. مبانی نقشه اجتماعی کشور با تاکید بر توزیع جمعیت در پهنه فضای جغرافیایی کشور

نقشه اقتصادی و فرهنگی تابعی از نقشه اجتماعی هستند. اقتصاد در فهم راجح، مبتنی بر نظام عرضه و تقاضاست. عرضه متناسب با تقاضا ارائه می‌شود و به فراخور کمایی و فراوانی آن، ارزش اقتصادی نیز تغییر می‌یابد. تقاضا را عامل جمعیت تعیین می‌نماید؛ بنابراین، اقتصاد تابعی از نقشه اجتماعی خواهد شد. به عبارتی، این نیازهای جمعیت است که اقتصاد و عرضه کالاها را تحت تاثیر قرار می‌دهد. این نیازهای انسان است که محرک او در توسعه اقتصادی و فرهنگی بوده است. پس می‌توان عامل تراکم و تعداد جمعیت را در عرضه و تقاضا برای کالاهای اقتصادی و فرهنگی بسیار موثر دانست. سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های کلان باید بر اساس نقشه اجتماعی باشد که افزایش جمعیت را به رشد اقتصادی و فرهنگی منتهی کند، که اگر این امر محقق نشود، خود می‌تواند آسیب‌زا بوده و مسائل جدیدی را همراه

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

داشته باشد. این نقشه مجهز به یک سری مبانی است. این مبانی باید به سیاست گذاران و تصمیم گیران نظام کمک کند که کدام نقطه در کشور قابلیت شهرشدن دارد و پتانسیل استقرار جمعیت را خواهد داشت. اگر این مبانی به صورت علمی و منطقی درباره نقاط کشور لحاظ شوند؛ می توان گفت که در افق آینده در نقشه جامع علمی کشور، چه تعداد شهر و با چه جمعیتی می تواند وجود داشته باشد که پیامدهای مرضی نداشته باشد. در ذیل به این مبانی پرداخته شده است:

۱) مجموعه نیازهای انسانها در تعامل با یکدیگر تامین شود.

از آغاز پیدایش انسان، یکی از مسائلی که سخت مورد توجه او بوده، مسئله نیازهای انسان و تلاش برای رفع آن نیازهاست. انسان علاوه بر اینکه موجودی بیولوژیک است؛ موجودی فرهنگی نیز می باشد. یعنی غیر از نیازهای فیزیکی، انسان، نیاز به امنیت، حرمت، تعلق، خودشکوفایی، درک، نیازهای زیبایی شناختی، و نیازهای شناختی شامل دانستن و فهمیدن دارد (جهانشاه، ۱۳۸۵). این نیازها در سکونتگاههای مطلوب قابلیت محقق شدن خواهند داشت. بعد مسافت بسیاری از شهرهای کوچک کشور و فاصله آنها تا مراکز استانها و عدم استقرار امکانات بهداشتی، رفاهی باعث شده است که مسائل و آسیبهای جبرانناپذیری گریبان شهروندان شهرهای کوچک را بگیرد و سلامتی آنها به عنوان مهم ترین نیاز هر فرد در خطر باشد.

۲) قابلیت های محیطی و طبیعی فضای جغرافیایی توانایی برآورده کردن زندگی ساکنان را داشته باشد.

در عوامل پیدایش شهر و روستا به عنوان محل سکونت زندگی انسان، شرایط خاص محیطی و جغرافیایی، عوامل اجتماعی و اقتصادی می تواند تاثیرگذار باشد. به طوری که هر جا رودخانه جهت تامین آب مورد نیاز، خاک حاصلخیز، توپوگرافی زمین و شرایط مساعد آب و هوایی وجود داشته، مراکز سکونت انسانی شکل گرفته است. تاثیر اقلیم شاید یکی از مهم ترین عوامل موثر در ایجاد روستاها و شهرها باشد؛ به گونه ای که تاثیر آن در تمام بناها و فضاهای داخلی بنا دیده می شود (عاطف یکتا و همکاران، ۱۳۹۶: ۱). ایران کشوری با اقلیم عمدتاً گرم و خشک بوده و این امر توزیع جمعیت در سطح فضای جغرافیایی را با مشکل روبرو ساخته است. مناطق با آب و هوای مطلوب با محدودیت روبرو بوده و جمعیت نیز به محیطی علاقه دارد که در آن بتواند زندگی حداقلی داشته باشد و منابع آب و هوایی آنجا قادر به برآوردن زندگی آن جمعیت باشد.

۳) مکان مناسب زندگی بوده و از هدر رفتن عمر شهروندان جلوگیری شود.

بی شک وقت و فرصت بزرگترین سرمایه گران بها و بی نظیر برای بشر است، که می توان در استفاده بهینه از آن، در همه عرصه ها به پیش رفت و به عالی ترین درجات مادی و معنوی نائل شد. وقت یعنی فرصت ها، ساعت ها، روزها و ماه ها و سال ها بلکه دقیقه ها و ثانیه ها و لحظه ها و بهره گیری از وقت بزرگترین توفیقی است که نصیب بشر می شود و او می تواند در پرتو آن به اهداف عالی برسد و به پیروزی در همه ابعاد دست یابد، وقت گوهر ناب و گران سنگی است که ارزش هیچ چیز را نمی توان با آن مقایسه کرد.

چگونگی استفاده بهینه از وقت به این است که انسان با برنامه ریزی صحیح، کارهای مثبت خود را با تنظیم خاصی بین ساعات شبانه روز تقسیم کند و هر ساعت یا هر چند ساعت را برای انجام کاری قرار داده و به این برنامه و نظم ادامه دهد، به گونه ای که اگر روزی در نظم و برنامه اش خللی وارد شد احساس چالش و کمبود کرده و به جبران آن بپردازد. در قرآن بقدری به وقت احترام شده که گویی در اوج ارزشها و مادر فضایل است، تا آنجا که خداوند به آن سوگند یاد کرده و می فرماید: «والعصر؛ سوگند به وقت» (عصر، ۱) زیرا عصر به معنی زمان و روزگار است، که در تفسیر این آیه به عنوان یکی از تفاسیر ذکر شده و زمان همان وقت است. در قرآن از هر آنچه که موجب اتلاف وقت می شود به عنوان لغو، باطل، افراط و به طور کلی بیهوده گرایی و پوچی سرزنش شده است، چرا که موجب نابودی عالی ترین سرمایه زندگی و اقت زیست سالم می شود، خداوند در تعریف انسان با ایمان می فرماید: «وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ؛ مؤمنان از کارهای بیهوده روی گردان هستند» (مؤمنون، ۳). امام صادق (ع) فرمود: «لیس شیء اعز من قلبک و وقتک؛ هیچ چیزی عزیزتر از روح و وقت تو نیست» (تویسرکانی، ۱۳۲۱).

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

۱۶). در وضع موجود توزیع جمعیت به گونه‌ای بوده است که به اتلاف کلی از منابع منتج شده است. یکی از این منابع تلف شده عمر انسان است. در نقشه اجتماعی، انسان‌ها از عمرشان حداکثر بهره را خواهند برد و زمین محلی برای قرار آن‌ها خواهد بود.

۴) توجه به محیط زیست و از بین نبردن محیط دیگر مخلوقات.

صنعتی‌سازی‌های سفارشی تک بعدی و برنامه‌ریزی شده از بالا از مهم‌ترین ویژگی‌های توسعه پایدار است. صاحب‌نظران و متفکران بسیار زیادی در رابطه میان توسعه پایدار و آسیب‌های زیست‌محیطی که به دنبال می‌آورد سخن گفته‌اند. امروزه مسئله آلودگی و آثار زیست‌محیطی توسعه صنعتی نه تنها تهدیدی برای حیات انسان است، بلکه زیربنای توسعه اجتماعی-اقتصادی جوامع را تهدید می‌کند. گفتمان «توسعه پایدار» اساساً در واکنش به عدم توجه به ظرفیت‌ها و اقتضات بومی از یک سو و ملاحظات زیست‌محیطی شکل گرفت (رامیرز، ۲۰۱۷؛ گابریل اجدید، ۲۰۱۶).

۵) نگاه مهندسی و علمی بدون ملاحظات سیاسی بر شهرسازی کشور حاکم باشد.

لازم است که شهرسازی کشور بر اساس ضوابط و معیارهای علمی و فنی و بدون توجه به مناسبت‌ها و گرایش و تصمیمات سیاسی صورت پذیرد. شاید بتوان فصل الخطاب در این زمینه را سیاست‌های کلی شهرسازی ابلاغی مقام معظم رهبری مصوب ۱۳۸۹/۱۱/۲۶ دانست. در این سیاست‌ها به دو اصل در این زمینه اشاره شده است؛ یکی «تقویت و کارآمد کردن نظام مهندسی» و دیگری «ایمن‌سازی و مقاوم سازی محیط شهری و روستایی» که هر دو بر اهمیت نگاه مهندسی و علمی حکایت دارد.

۶) پیشوست و پیوست اجتماعی طرح‌های آمایش سرزمین مورد توجه باشد.

مهم‌ترین راه حل محرومیت‌زدایی در بیشتر کشورها، جای‌دهی صنایع مخصوصاً صنایع سنگین در جوامع محلی و شهرهای کوچک است. صنعتی‌شدن، تقاضا برای نیروی کار در فعالیت‌های صنعتی را افزایش می‌دهد. کمبود نیروی کار مورد نیاز صنایع باید توسط سیستم آموزشی منطقه یا از طریق دیگر مناطق فراهم شود. مورد دوم باعث مهاجرت می‌شود. علاوه بر آن در فرایند صنعتی‌شدن، نسبت جمعیت شهری به جمعیت روستایی افزایش می‌یابد، جاذبه‌های زندگی شهری پررنگ می‌شود و خیلی از افراد از نواحی روستایی به نواحی شهری کوچ می‌کنند تا این‌که از فرصت‌های شغلی، امکانات، درآمد و جاذبه‌های شهری سود ببرند (مهدوی و عزیزمحمملو، ۲۰۱۳).

به دلیل افزایش مهاجرت که در اثر صنعتی‌شدن رخ می‌دهد، تفاوت‌های گوناگونی در ساختار جمعیتی مناطق مهاجرپذیر و مهاجرفرست به وجود آمده است. افزایش تنوع نژادی و قومیتی یکی از این تغییرات است که طبق نظر پاتنام (۱۹۹۵) سرمایه اجتماعی را کاهش می‌دهد. از سوی دیگر، رشد سریع و مهاجرت هر دو متغیرهایی علی هستند که به بی‌سازمانی و مسائل اجتماعی منجر می‌شوند. فرضیه اختلال اجتماعی^۷، که خود از نظریه بی‌سازمانی اجتماعی ماخوذ شده و اغلب در ادبیات شهرهای پررونق به کار گرفته می‌شود، دارای دو مؤلفه است: ۱) اختلالات به وقوع می‌پیوندند، ۲) اختلالات به دلیل رشد جمعیتی سریع هستند (براون و همکاران، ۱۹۸۹). این توضیحات دلایلی برای اهمیت تهیه پیشوست و پیوست‌های اجتماعی برای طرح‌های کلان ملی است. توزیع جمعیت نیز از این قضیه مستثنا نیست.

۶. جمع‌بندی

مبانی نقشه اجتماعی کشور به تصمیم‌گیران راهبردهایی مبنی بر این‌که چه تعداد جمعیت در نقاط کشور توزیع شود، را خواهد داد. طرح‌های آمایش کشور باید نقشه اجتماعی را سرلوحه تصمیمات خود قرار دهند و مبانی آن را برای درمان یا پیش‌گیری مشکلات و

⁷ Social Disruption

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

آسیب‌های نظام شهری کشور مورد توجه قرار دهد. ترسیم این نقشه می‌تواند چگونگی توزیع مؤلفه‌های فرهنگ و جمعیت را در حال حاضر و آینده به تصویر کشد.

دو مسأله‌ای که در خصوص جمعیت وجود دارد؛ یکی کاهش آسیب‌های جمعیت استقرار یافته در شهرها و دیگری توزیع جمعیت جدید در فضای جغرافیایی کشور است. در این پژوهش، راهبردهایی برای درمان بیماری‌های نظام شهری و جمعیت مستقر در آن ارائه شده است. راهبردهای جدید یا همان موضع اتخاذ شده به دو بخش قابل تقسیم است. بخشی از آن باید متناسب با اقتضات جدیدی باشد که تاریخ خاص خود را دارد و مرتبط با امروز است. بخشی از آن نیز واکنش به وضعیت بیماری است که میراث تاریخ گذشته ماست. این ملاحظات در حوزه توزیع جمعیت دارای ارتباط متقابل (Inter Related) بوده و از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به توجه به اصل آب در طرح‌های آمایش سرزمین، خودکفایی، توجه به ملاحظات توسعه پایدار، توجه بر ملاحظات زیست محیطی، تمرکززدایی و توجه به فرهنگ اشاره کرد.

پس از بیان راهبردها، به بیان مبانی استقرار جمعیت جدید در نقاط جغرافیایی کشور به گونه‌ای که وضعیتی مطلوب را در پی داشته باشد، پرداخته شد. این مبانی عبارت بودند از «تامین مجموعه نیازهای انسان‌ها در تعامل با یکدیگر»، «تناسب قابلیت‌های محیطی و طبیعی فضای جغرافیایی با زندگی ساکنان»، «جولوگیری از هدر رفتن عمر شهروندان، توجه به محیط زیست»، «حاکم بودن نگاه مهندسی و علمی بر شهرسازی» و «توجه به پیشوست و پیوست اجتماعی طرح‌های آمایش سرزمین» نام برد. با سرلوحه قرار دادن این مبانی در طرح‌های آمایش سرزمین و سیاست‌گذاری‌های جمعیتی در کشور، افزایش تراکم مادی و جمعیتی، آسیب‌زا نخواهد شد و به تعالی معنوی شهروندان نیز خواهد انجامید.

منابع

- [۱] قرآن کریم
- [۲] بیانات، پیام‌ها و مکتوبات مقام معظم رهبری قابل دسترسی در پایگاه اطلاع‌رسانی (KHAMENEI.IR)
- [۳] ابراهیم‌پور معصومی، هوشمند (۱۳۸۷). بررسی رابطه‌ی بزرگ‌سری شهری و توسعه‌ی انسانی اقتصادی، ماهنامه بین‌المللی راه و ساختمان، سال ششم، شماره ۵۸.
- [۴] احمدی‌پور، زهرا؛ عسگری، رؤیا (۱۳۹۳). تحلیل رابطه‌ی جمعیت و وزن ژئوپلیتیک ایران، پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، سال دوم، شماره پنجم.
- [۵] اطاعت، جواد (۱۳۹۰). جمعیت و توسعه پایدار در ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، دوره ۱۱، شماره ۴۲، صص ۷-۴۶.
- [۶] اوشانلو، نسرین (۱۳۹۳). پایش آسیب‌ها؛ سیاست افزایش جمعیت در ایران امروز، پایش سبک زندگی، شماره ۵.
- [۷] باقری، علی؛ موسوی، سید مصطفی (۱۳۹۷). مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی و تبیین نقش و جایگاه آن در دوران پساتحریم، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، سال ششم، شماره ۲۴، صص ۱۱۱-۱۴۷.
- [۸] بدراق‌نژاد، ایوب؛ حسین‌نژاد، مجتبی؛ خسروی، سمیه (۱۳۹۲). تحلیل توزیع فضایی جمعیت در سلسله مراتب شهری استان گلستان (طی دوره‌ی زمانی ۱۳۶۵-۱۳۸۵)، مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی (چشم‌انداز جغرافیایی)، دوره ۸، شماره ۲۴، صص ۸۵-۱۰۱.
- [۹] تویسرکانی، محمدنسی بن احمد (۱۳۲۱ ق). لئالی الاخبار، ج ۱، قم: نشر مکتبه‌العلامه، ص ۱۶.
- [۱۰] جهان‌شاه، پاکزاد (۱۳۸۵). مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، چاپ هفتم، انتشارات شهیدی، تهران.
- [۱۱] چایچیان، محمدعلی (۱۳۹۰). شهر و روستا در خاورمیانه، ایران و مصر در گذار به جهانی‌شدن ۱۹۷۰-۱۸۰۰، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

- [۱۲] حبیبی، محسن (۱۳۶۸). دولت و توسعه‌ی تهران ۱۳۰۴-۱۳۲۰، محیط‌شناسی، اسفند، شماره ۱۵، صص ۱۱-۲۲.
- [۱۴] حبیبی، محسن (۱۳۷۳). نخستین پژوهش‌های مدرنیته در ایران، گفتگو، شماره ۱۳، صص ۱۳۸-۱۵۲.
- [۱۵] حسینی، حاتم (۱۳۹۴). وضعیت‌های متعارض و مسأله‌ی سیاست‌گذاری جمعیت در ایران، فصلنامه جمعیت، شماره ۹۳ و ۹۴، صص ۱۹-۴۶.
- [۱۶] درکوش، عابدین (۱۳۸۱). درآمدی بر اقتصاد شهری، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ دوم، تهران.
- [۱۷] رخشانی‌نسب، حمیدرضا و اصغر ضرابی (۱۳۸۹). تحلیل روند تحولات سلسله مراتب شهری ایران، مجله جمعیت، پاییز و زمستان ۱۳۸۹، شماره ۷۳ و ۷۴، صص ۲۵-۴۴.
- [۱۸] رضانی، مرتضی؛ زینی، ستایش؛ روستایی حسین‌آبادی (۱۳۹۴). واکاوی دلایل عدم موفقیت شهرهای جدید در ایران، همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران، یزد.
- [۱۹] سایت مرکز آمار ایران به آدرس اینترنتی: <https://www.amar.org.ir>
- [۲۰] سرایی، حسن (۱۳۹۴). بازتولید جمعیت ایران: وضع موجود و ملاحظات دربارہ سیاست‌گذاری، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۶۸.
- [۲۱] شیخانی، محمداسماعیل (۱۳۹۶). حاشیه‌نشینی در دهه ۱۳۵۰؛ زایمان مدرنیته ناقص در حلی‌آبادهای پهلوی، موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- [۲۲] صفایی‌پور، مسعود، امان‌پور، سعید و ذوالفقار بسطامی‌نیا (۱۳۹۰). تحلیل و بررسی نقش مهاجرت در توسعه کالبدی - فضایی شهر یاسوج طی سال‌های ۴۵-۸۵، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال سوم، شماره چهارم.
- [۲۳] عاطفیکتا، مهسا؛ صحاوی، سیده سپیده؛ نصیری‌مقدم، منوچهر (۱۳۹۶). بررسی تاثیر آب و هواشناسی (اقلیم) بر مکان‌گزینی فضای مسکونی شهر ماسوله، سومین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری.
- [۲۴] عسگری، سهراب؛ کوهنورد، ماهره؛ هداوند، معصومه (۱۳۹۷). نامنی استراتژیک آب و نقش حکمرانی ناکارآمد در پیدایش آن، مجله مدیریت سرمایه اجتماعی، سال پنجم شماره ۳.
- [۲۵] علی‌اکبری، اسماعیل (۱۳۸۳). توسعه شهری و آسیب‌شناسی اجتماعی در ایران، پژوهش‌های جغرافیایی، دوره ۳۶، شماره ۴۸، صص ۴۹-۶۹.
- [۲۶] فرهودی، رحمت‌الله؛ زنگنه شهرکی، سعید؛ ساعد موچشی، رامین (۱۳۸۸). چگونگی توزیع فضایی جمعیت در نظام شهری ایران طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۸، صص ۵۵-۶۸.
- [۲۷] فرهی بوزنجانی، برزو (۱۳۸۸). روش تبیین مهندسی فرهنگی کشور، مطالعات فرهنگ-ارتباطات، بهار ۸۸، شماره ۳۷، صص ۸۹-۱۱۸.
- [۲۸] قادرمرزی، حامد (۱۳۹۴). تحلیل شبکه شهری کلان منطقه جنوب غرب با تاکید بر بعد اقتصادی (مورد: استان‌های خوزستان و کهگیلویه و بویراحمد)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره ۵، شماره ۱۹، صص ۱۳-۲۵.
- [۲۹] قدیری معصوم، مجتبی؛ باغیانی، حمیدرضا؛ قدیری معصوم، مطهره (۱۳۹۳). تحركات جمعیت در نواحی جغرافیایی ایران و پیامدهای آن، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۵، شماره چهارم.
- [۳۰] کاظمی‌پور، شهلا (۱۳۸۳). مبانی جمعیت‌شناسی، تهران، مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه، ۱۳۸۳، چاپ دوم.
- [۳۱] گردنر، ویلیام (۱۳۸۸). جنگ علیه خانواده، ترجمه معصومه محمدی، قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان استان قم.
- [۳۲] گی روشه (۱۳۸۹). تغییرات اجتماعی، ترجمه منصور وثوقی، ویرایش دوم، تهران: نشر نی.
- [۳۳] گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). جامعه‌شناسی، نشرنی، چاپ پنجم، تهران.
- [۳۴] لک‌زایی، رضا (۱۳۹۷). تحلیل و بررسی آرای آیت‌الله جوادی آملی درباره ازدیاد جمعیت، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، سال ششم، شماره ۱۳، صص ۹-۲۶.
- [۳۵] مجدفر، فاطمه (۱۳۸۲). جامعه‌شناسی عمومی، نشر شعاع، چاپ اول، تهران.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

- [۳۶] محمودی، محمدجواد؛ کاظمی پور، شهلا؛ احراری، مهدی؛ نیکونسبتی، علی (۱۳۹۱). پیش‌بینی رشد جمعیت ایران با توجه به مؤلفه‌های اقتصادی-اجتماعی و مبتنی بر رویکرد میان رشته‌ای، فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه، دوره ۱۷، شماره ۱۱۷.
- [۳۷] محمودی، محمدجواد؛ محمددینی، محسن (۱۳۹۶). مؤلفه‌های موثر بر حد بهینه جمعیت، فصلنامه جمعیت، شماره ۱۰۱ و ۱۰۲، صص ۱۰۹-۱۳۱.
- [۳۸] مخدوم، مجید (۱۳۷۸). شالوده آمایش سرزمین، تهران: دانشگاه تهران، شماره ۲۲۰۳.
- [۳۹] مشفق، محمود؛ حسینی، قربان (۱۳۹۱). آینده پژوهی تغییرات جمعیتی ایران طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۴۲۰، معرفت فرهنگی اجتماعی، سال چهارم، شماره اول، صص ۲۱-۴۲.
- [۴۰] مقصودی، حمیدرضا (۱۳۸۹). تبیین نحوه‌ی ترسیم نقشه وضعیت فرهنگی-اجتماعی استان‌های کشور با استفاده از زیر شاخص‌های نماینده فرهنگ و سرمایه اجتماعی، نشریه مهندسی فرهنگی، شماره ۴۷ و ۴۸، صفحه‌های ۲۵-۳۶.
- [۴۱] ملک محمدی، حمیدرضا (۱۳۸۱). بر لبه پرتگاه مصرف‌گرایی، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- [۴۲] مهاجرانی، علی اصغر (۱۳۹۱). توزیع مکانی جمعیت در ایران، رادیو آذر، شماره ۶۵.
- [۴۳] مهرآرا، اسدالله؛ مدانلو جویباری، سپیده؛ زارع زیدی، علیرضا (۱۳۹۷). بررسی نقش حفاظت از محیط زیست در توسعه پایدار، دومانه‌نامه مطالعات کاربردی در علوم مدیریت و توسعه، سال سوم، شماره دو، صص ۱۰۵-۱۱۵.
- [۴۴] ناظمی اردکانی، مهدی (۱۳۸۷). میزگرد علمی: نظام سیاسی، فرایند تصمیم‌گیری و توسعه، راهبرد توسعه، تابستان ۱۳۸۷، شماره ۱۴، صص ۷-۴۶.
- [۴۵] نظریان، اصغر (۱۳۸۸). پویایی نظام شهری ایران، انتشارات مبتکران، چاپ اول، تهران.
- [۴۶] نوده فراهانی، اسماعیل؛ مقامی، عباس؛ کاظمی تکلیمی، مهدیه (۱۳۹۲). ویژگی‌های سیاست‌گذاری مطلوب جمعیت در ایران، فصلنامه معرفت، شماره ۱۸۹ «ویژه تغییرات جمعیتی».
- [۴۷] وحیدی، پریدخت (۱۳۷۳). آمایش سرزمین: راهنمایی برای برنامه‌ریزی آموزش عالی، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، سال دوم، شماره ۷ و ۸.
- [۴۸] ولیقلی‌زاده، علی؛ خیری، توران (۱۳۹۴). تبیین نقش تمرکزگرایی در ایجاد چالش‌های مدیریت شهری در ایران، مجله جغرافیای سیاسی، سال اول، شماره اول، صص ۲۷-۵۲.

- [۴۹] Brown, R.B., H.R. Geertsen, and R.S. Krannich. (1989). *Community satisfaction and social. integration in a boomtown: A longitudinal analysis*. Rural Sociology 54: 568-586.
- [۵۰] Casterline, John B. and Steven W. (2000) Sinding planning in developing countries and implications for population policy, Population and Development Review, 723-26:691.
- [۵۱] Hamsen, N.M(1970), *French Redional Planning*. Edinburgh Indiau University Press.
- [۵۲] Henry, William (2002), *Curriculum Prespective, Paradigm & Possibility*. Leonard Hill Books.
- [۵۳] Mahdavi Abolghasem, Azizmohammadlou Hamid, (2013) “The effects of industrialization on social capital: the case of Iran”, International Journal of Social Economics, Vol. 40 Issue: 9, pp.777-796.
- [۵۴] Mayers, N (1994), *The Cairo Crunch, People & the Plant*. Springer Verlage, Newyork.
- [۵۵] Ojide, Gabriel (2016). “Socio-Economic Effects of Oil and Gas Activities on Ogoniland, Rivers State, Nigeria”, Thesis · September 2016.
- [۵۶] Putnam, R.D. (1995). “Bowling Alone: American Declining Social Capital”. Journal of Democracy 6: 65-78.
- [۵۷] Putnam, Robert (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press.
- [۵۸] Ramirez Maria Isabel, Ana Paulina Arevalo, Santiago Sotomayor, Natalia Bailon-Moscoso (2017). “Contamination by Oil Crude Extraction - Refinement and their Effects on Human Health”, Environmental Pollution, 231 (Pt 1): 415-425.
- [۵۹] Sedlaced, S & Gaube, V (2010). *Regions on Their Way to Sustainability: The Role of Institutions in Fostering Sustainable Development at regional Level*, Environment. Development and Sustainability, 12:122.